

ΧΑΡΙΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΩ Ι. ΒΟΥΡΒΕΡΗ

Ἀφιέρωμα τῶν μαθητῶν του
ἐπὶ τῇ ἑξηκονταπενταετηρίδι τοῦ βίου αὐτοῦ

ΑΝΑΤΥΠΟΝ

ΑΘΗΝΑΙ
1964

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ Μ. ΜΠΑΓΙΟΝΑ

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ
ΕΠΙ ΤΟΥ ΝΟΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ
ΕΙΣ ΤΟ ΣΥΜΠΟΣΙΟΝ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΟΣ

ΑΘΗΝΑΙ
1964

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΤΟΥ ΝΟΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ ΕΙΣ ΤΟ ΣΥΜΠΟΣΙΟΝ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΟΣ

Α'. Μεθοδολογικαὶ προϋποθέσεις.

Εἶναι γενικῶς παραδεδεγμένον ὅτι τὸ Συμπόσιον ἀνήκει εἰς τὴν λεγομένην περίοδον τῆς ὀριμότητος τοῦ Πλάτωνος, ὡς ὁ Φαίδων¹, ὁ Φαῖδρος καὶ ἡ Πολιτεία. Ἡ περίοδος αὕτη χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν προβολὴν τῶν «εἰδῶν» ὡς ὑπερβατικῶν προτύπων, τῶν ὁποίων μετέχουν τὰ αἰσθητὰ ἀντικείμενα, καὶ τὰ ὁποῖα γνωρίζει ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς διαλεκτικῆς μεθόδου.

Ἡ περίοδος αὕτη ἀντιτίθεται πρὸς τὴν λεγομένην σωκρατικὴν περίοδον, τὴν ὁποίαν χαρακτηρίζει ἡ ἐπιδίωξις ὀρισμοῦ ἠθικῶν ἐννοιῶν δι' ἐπαγωγικῆς μεθόδου. Διαφέρει ἐπίσης τῆς περιόδου τῶν «μεταφυσικῶν» διαλόγων. Κατὰ τὴν περίοδον αὕτην τὴν προέχουσαν θέσιν καταλαμβάνουν αἱ αὐστηρῶς λογικαὶ ἔρευναι περὶ τὴν σχέσιν ὑποκειμένου καὶ κατηγορουμένου ὡς καὶ περὶ τὴν «διαίρεσιν», ἐν συναρτήσει πρὸς τὰς μεταφυσικὰς καὶ ἀνθρωπολογικὰς τῶν προϋποθέσεις. Γενικῶς, τονίζεται περισσότερον ἡ σύνδεσις αἰσθητοῦ καὶ νοητοῦ, καὶ κατὰ συνέπειαν ἡ δυνατότης ἐπιστήμης τοῦ αἰσθητοῦ, παρὰ ἡ χωρίζουσα τὰς δύο αὐτὰς περιοχὰς τοῦ ὄντος ἀπόστασις².

Τὸ Συμπόσιον παρουσιάζει ἰδιαιτέρον ἐνδιαφέρον κατὰ τὸ ὅτι διαγράφεται ἤδη ἐντόνως ἢ μέλλουσα νὰ ἀποσαφηνισθῇ ἀκριβέστερον συσχέτισις μεταξὺ τοῦ αἰσθητοῦ καὶ τοῦ νοητοῦ, τοῦ ἀνθρωπίνου καὶ τοῦ θείου³. Ἡ

1. Πρὸς τὸν ὁποῖον ἡ σχέσις τοῦ Συμποσίου εἶναι ὄχι μόνον χρονολογικὴ ἀλλὰ καὶ ἐννοιολογικὴ. Πρβλ. JEAN - CLAUDE FRAISSE ἐν *Revue Philosophique* 149, 1959, 104-108.

2. Χωρὶς ὁμῶς τοῦτο νὰ δικαιολογῆ τὴν γνώμην τῶν W. LUTOSLAWSKI ἐν «*Growth of Plato's Logic*», London 1897 καὶ P. KUCHARSKI ἐν «*Chemins du Savoir dans les derniers Dialogues de Platon*», Paris 1949, περὶ πλήρους ἐγκαταλείψεως τοῦ «εἶδους» ὡς ὑπερβατικῆς ἐννοίας. Δὲν ἀποκλείεται ὁ ὑπερβατικὸς χαρακτήρ νὰ παραμένῃ εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐννοιαν τῆς αἰτιότητος (Φίληβος 30a) καὶ εἰς τὴν ἐννοιαν τοῦ ἀγαθοῦ (ἐνθ. ἀν. 64c καὶ 65a). Ἐὰν οὗτος ὑπογραμμίζεται ὀλιγώτερον, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι τὰ τιθέμενα εἰς τοὺς μεταφυσικοὺς διαλόγους προβλήματα δὲν συνεπάγονται ἀπαραιτήτως τὴν χρῆσιν τοῦ «εἶδους» ὡς μεταφυσικοῦ προτύπου. Αὕτη εἶναι ἡ γνώμη τοῦ P. SHOREY ἐν «*Unity of Plato's Thought*», Chicago 1914.

3. Συμπόσιον 202e - 203a μετὰ τῶν σχολίων τῆς ἐκδόσεως R.G. BURY, Cambridge 1909, σσ. 98 - 99.

συσχέτισις τοῦ ἀνθρωπίνου καὶ τοῦ θεῖου προπαρασκευάζει τὴν συσχέτισιν τοῦ αἰσθητοῦ πρὸς τὸ νοητόν. Τοῦτο συμβαίνει διότι τὸ νοητὸν προκύπτει ἐκ τῆς καθάρσεως τῶν κοινῶν ἐννοιῶν, ὅπως τὰς ἐκφράζει ἡ γλῶσσα. Ὁμοίως, τὸ θεῖον προκύπτει ἐκ τῆς καθαρωτέρας συλλήψεως τῶν δυνάμεων τῆς φύσεως διὰ τῆς πίστεως¹ καὶ τοῦ συναισθήματος. Διὰ τὸν Πλάτωνα, θεῖον εἶναι τὸ νοητόν, συλλαμβανόμενον ἐνορατικῶς.

Ἡ δευτέρα μεθοδολογικὴ ἀρχὴ ἀφορᾷ εἰς τὴν σχέσιν Πλάτωνος καὶ Σοφιστῶν.

Αἱ ἔρευναι τοῦ H. Jackson² καὶ αἱ πρόσφατοι τοῦ M. Untersteiner³ ἀπέδειξαν ὅτι δέον νὰ διακριθῇ ἡ μετριοπαθεστέρα τάσις τοῦ Πρωταγόρου, τοῦ ὁποῦ ἡ σχετικοκρατία καταλήγει εἰς τὴν ἔξαρσιν τῆς βασιλείας τοῦ νόμου⁴, ἀπὸ τὴν ἀπολογία τῆς ἐπὶ τῆς βίας στηριζομένης πολιτικῆς, ἐν ὀνόματι τῆς φύσεως, ἐνώπιον τῆς ὁποίας ὁ νόμος εἶναι ἀσθενής. Τῆς τάσεως αὐτῆς φορεῖς εἶναι ὁ Καλλικλῆς ἐν Γοργία καὶ ὁ Θρασύμαχος ἐν Πολιτεία⁵. Τρίτην ροπὴν ἀποτελοῦν αἱ ἀντιλήψεις τοῦ Ἀντιφῶντος, Ἀλκιδάμαντος καὶ ἄλλων, οἱ ὁποῖοι ἐν ὀνόματι τῆς φύσεως κατεδίκασαν τὴν « νόμω » κοινωνικὴν ἀνισότητά⁶, ἐσχάτην δὲ ροπὴν ἀποτελεῖ ἡ ἄνευ ἀρχῶν ρητορικὴ, τὴν θεωρίαν τῆς ὁποίας διέγραψεν ἐν μέρει ὁ Γοργίας ἀλλὰ κυρίως ὁ Πῶλος, καὶ ἥτις κατέληξεν εἰς τὴν ματαιίαν καὶ ἄγονον ἀντιλογίαν, τὴν ὁποίαν γελοιοποιεῖ ὁ Πλάτων εἰς τὸν Εὐθύδημον.

Ὡς ἤδη ὁ "Ἐγελος εἶχε παρατηρήσει", αἱ ἐπὶ μέρους σοφιστικαὶ ἀποφάνσεις θὰ ἠδύναντο νὰ ἐκφράσουν ἀληθείας ἀπὸ πλατωνικῆς σκοπιᾶς, ἐὰν αἱ ἐν αὐταῖς χρησιμοποιούμεναι ἐννοιαὶ νοηθοῦν ὀρθῶς καὶ μὲ συνείδησιν καὶ γνῶσιν τῶν λογικῶν ἀρχῶν καὶ συνεπειῶν, τὰς ὁποίας συνεπάγονται.

Ἐκ τῆς Πολιτείας προκύπτει⁸ ὅτι ἡ ἀντίθεσις τοῦ Πλάτωνος πρὸς τοὺς

1. CARL JUSTI, «Das ästhetische Element in der platonischen Philosophie». Ein historisch - philosophischer Versuch, Marburg 1860.

2. Πρβλ. τὸ περὶ σοφιστῶν ἄρθρον ἐν Encyclopaedia Britannica.

3. I Sofisti, τοῦ ὁποῦ ἐξεδόθη ἀγγλικὴ μετάφρασις ὑπὸ K. FREEMAN, 1954.

4. Πρωταγόρας 325a, 326d-e.

5. Βλ. Γοργίαν 482b καὶ τὸν παραλληλισμὸν τοῦ Καλλικλέους πρὸς τὸν NIETZSCHE ὑπὸ τοῦ E.R. DODDS εἰς τὸ ἐπίμετρον τῆς ἐκδόσεως τοῦ Γοργίου, Oxford 1959, σσ. 387-391. Πολιτείας A 343c κ.έ. ὡς καὶ τὰς παρατηρήσεις τοῦ A. BILL ἐν «Morale et Loi», Strasbourg 1928, σσ. 63 - 64.

6. Περὶ τῶν ὁποίων βλ. τὸ μνημονευθὲν ἔργον τοῦ M. UNTERSTEINER, σ. 252 τῆς ἀγγλικῆς μεταφράσεως, ὡς καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Ἰππίου λεγόμενα ἐν Πρωταγόρᾳ 337d.

7. «Vorlesungen über Geschichte der Philosophie», ἐκδ. K. L. MICHELET, Stuttgart 1928, τ. Β', σ. 5 κ.έ.

8. 492a-b, πρβλ. καὶ 498d, ὡς καὶ τὸν διάλογον μεταξὺ Σωκράτους καὶ Ἀνότου ἐν Μένωνι 91a - 95a.

Σοφιστὰς δὲν εἶναι ριζική. Οὗτος ἀντιτίθεται πρὸς τὴν Σοφιστικὴν μεθοδολογικῶς καὶ γνωσιολογικῶς μᾶλλον παρὰ ἠθικῶς καὶ πολιτικῶς.

Τὰ σημεῖα λοιπὸν τοῦ ἀγεφυρώτου χάσματος εἶναι μόνον δύο α) τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ Σοφιστικὴ δύναται νὰ καταντήσῃ ἄγονος ἀντιλογική¹. Ἡ ἀντίθεσις πρὸς τὴν ἀντιλογικὴν εἶναι τοσοῦτω μᾶλλον ἔντονος καθ' ὅσον εὐχερὴς εἶναι ἢ ἐκ τῆς διαλεκτικῆς τέχνης μετάβασις εἰς αὐτήν². Ἡ δὲ ἀντιλογία καταλήγει εἰς παρανομίαν· β) τὸ ὅτι δύναται νὰ καταλήξῃ εἰς ἀφιλοσόφητον ρητορικὴν μὴ σεβομένην οὐδέν, ἀλλὰ κολακεύουσαν τὰ πάθη τῶν ἐκάστοτε κρατούντων³. Ἡ ρητορικὴ εἶναι ἀπὸ πλατωνικῆς ἀπόψεως παραδεκτὴ ἐφ' ὅσον εἶναι μέσον ὑπηρετικὸν φιλοσοφικῆς παιδείας καὶ ὀρθῶν νομοθετικῶν ἐπιδιώξεων⁴. Τὰ προοίμια τῶν Νόμων ἀποτελοῦν δεῖγμα τοιαύτης ὀρθῆς ἀπὸ πολιτικῆς καὶ νομοθετικῆς ἀπόψεως ρητορικῆς.

Πρὶν ἢ ἐξετασθοῦν αἱ περὶ νομοθεσίας ἀπόψεις τοῦ Πausανίου εἰς τὸ Συμπόσιον⁵, ἐνδιαφέρον εἶναι νὰ ὑπομνησθοῦν αἱ πολιτικαὶ ἀπόψεις τοῦ Πρωταγόρου. Καὶ τοῦτο διότι ὁ Pausanias ἀπηχεῖ τὰς ἀπόψεις τοῦ Πρωταγόρου, καὶ ὡς πρὸς τὴν γενετικὴν μέθοδον ἐρεύνης τοῦ φορέως καὶ τοῦ χαρακτήρος τῆς νομοθεσίας, καὶ ὡς πρὸς τὴν σχετικοκρατικὴν ἐξάρτησιν τῶν πολιτικῶν ἀξιῶν ἐκ τοῦ δι' ἐκάστην πόλιν ὠφελίμου⁶. Κατὰ τὸν Πρωταγόραν τὸ ὠφέλιμον εἶναι ἡ ὑπερτάτη πολιτικὴ ἀξία καὶ ἡ κυρία ἐπιδίωξις τῆς νομοθετοῦσης πόλεως. Ἡ ἀποψις αὕτη δὲν εἶναι ἀντιπλατωνική. Εἶναι ὁμως ἀπὸ πλατωνικῆς σκοπιᾶς μονομερῆς καὶ δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸ βασικὸν διὰ τὴν πολιτικὴν ἐπιστήμην αἶτημα τῆς προγνώσεως τοῦ μέλλοντος⁷. Ὁ Πλάτων δὲν χωρίζει τὸ ὠφέλιμον ἀπὸ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ δίκαιον⁸.

Ἡ ἐννοια τοῦ ὠφελίμου καὶ ἡ ἐννοια τοῦ ἀγαθοῦ συνυφαίνονται ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς φύσεως⁹.

Τὸ νομοθετικὸν ἔργον κατὰ τὸν Πλάτωνα δεόν νὰ εἶναι κατὰ φύσιν,

1. Σοφιστῆς 225b-c. Φαῖδων 90c.

2. Πολιτείας Z 538d-e κ.έ., πρβλ. καὶ τὰς παρατηρήσεις τοῦ J. ADAM εἰς τὴν ἔκδοσιν τῆς Πολιτείας², τ. II, σ. 149, Cambridge 1963.

3. Πολιτείας Σ 493b-c καὶ HANS RAEDER, «Platon und die Sophisten» (Kgl. Danske Videnskabernes selskab Historisk filologiske Meddelelser, Bd 26 - N° 9), σσ. 16 - 17, 33.

4. Πολιτικὸς 304a, Φαῖδρος 271d-e καὶ Νόμων Δ 711d κ.έ.

5. 182b - 185c.

6. Θεαίτητος 172a, 177b - 178a. Πρβλ. τὰ ὑπὸ τοῦ Pausanίου λεγόμενα ἐν Συμπόσιῳ 180e - 181a.

7. Θεαίτητος 179a· πρβλ. καὶ F. M. CORNFORD, «Plato's Theory of Knowledge», London 1946, σσ. 80 - 84.

8. Ἀλκιβιάδης A 116e, Πολιτείας E 457b-c, 458b, 458e, 459d,

9. Πολιτείας E 456c, Νόμων A 692a.

δηλαδή συμφώνως πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ ὀρθοῦ λόγου ἐπιβεβλημένην ἱεραρχίαν ἀνθρωπίνων ἠθικῶν ἀξιῶν καὶ τῶν ἀναγκαίων πρὸς πραγμάτων τῶν ἀρετῶν¹.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει ὅτι αἱ περὶ νομοθεσίας ἀντιλήψεις τοῦ Πausανίου δὲν εἶναι κατ' ἀρχὴν ἀντιπλατωνικά. Ἐφ' ὅσον δὲ τοῦτο ἐπιβεβαιωθῆ ὑπ' ἄλλων πλατωνικῶν ἀποφάνσεων, δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἐκφράζουσαι μερικῶς καὶ ἀτελεῶς πλατωνικὰς ἀπόψεις².

Β'. Αἱ περὶ νομοθεσίας ἀπόψεις τοῦ Πausανίου.

Εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς νομοθεσίας, ἡ θέσις τοῦ Πausανίου εἶναι καθαρῶς σχετικοκρατική. Ὁ χαρακτήρ τῆς νομοθεσίας ποικίλλει ἀναλόγως πρὸς τὸν ἐπιδιωκόμενον ὑπὸ τοῦ νομοθέτου σκοπὸν. Οὗτος δὲ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὰς συνθήκας τῆς ἐπιτελέσεως τοῦ νομοθετικοῦ ἔργου³. Ἡ νομοθεσία ὑπάρχει κατὰ συνθήκην, « νό μ ω », καὶ δὲν θεμελιούται « φύ σ ε ι » ἐπὶ σταθερῶν ἠθικῶν ἀξιῶν⁴. Βεβαίως δεόν νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἡ ἀντίθεσις φύσεως καὶ νόμου δὲν ὑπάρχει, διότι κατὰ τὸν Πausανίαν « ὁ νόμος πόλεως » εἶναι πηγὴ πάσης ἠθικῆς ἀξίας⁵.

Ἡ ἀποψις αὕτη εἶναι πλατωνική⁶ ἀλλὰ κατὰ τὸν Πλάτωνα ὁ νομοθέτης δὲν ἀντικαθιστᾷ τὴν φύσιν. Ἀπ' ἐναντίας ἐφαρμόζει τὰ αἰτήματα τῆς φύσεως εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον. Ὁ ἀγραπτος καὶ ὁ γραπτὸς νόμος ἀποτελοῦν ἐκδήλωσιν τῆς φύσεως⁷. Πάντως εἶναι ἀναντίρρητον, ὅτι ἡ περὶ τῆς

1. Δέον βεβαίως νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐν Πολιτεία τονίζεται περισσότερο τὸ λογικὸν καὶ γνωσιολογικὸν στοιχεῖον (I 597b, 612a), ἐνῶ εἰς τοὺς Νόμους τονίζεται τὸ ἀνθρωπολογικόν. Τὰ δύο ὁμοῦς αὐτὰ στοιχεῖα εἶναι συνυφασμένα εἰς τὴν ἐννοιαν τῆς φύσεως ὡς νομοθετικῆς ἀρχῆς. Τὸ σφάλμα τῶν σοφιστῶν ἐγκρίεται εἰς τὸ ὅτι διασποῦν αὐτὴν τὴν ἐνότητα. Πρβλ. καὶ E. R. DOBBS, ἐνθ. ἀν., σ. 337.

2. Περὶ τῆς σχέσεως τῶν ἀντιλήψεων τοῦ Πausανίου πρὸς τὰς τοῦ Πρωταγόρου βλ. I. ΣΥΚΟΥΤΡΗ, Πλάτωνος Συμπόσιον, Ἀθήναι 1949, σ. 101*.

3. 180e - 181a τοῦ Συμποσίου, πρβλ. ὡς πρὸς τὸν Πρωταγόραν Θεαίτητον 172a.

4. Πρβλ. καὶ L. ROBIN, Πλάτωνος Συμπόσιον, (Συλλογὴ G. BUDÉ) Paris 1930:

5. 182b - c, 183b - c. Τοῦτο παραδέχεται καὶ ὁ Πρωταγόρας. Βλ. Πρωταγόραν 326b κ.έ.

6. Κρίτων 51c.

7. Νόμων I 890d εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὰς ἀξίας καὶ τὸ τέλος εἰς τὸ ὁποῖον ἀποβλέπει ὁ νομοθέτης «... ἐστὸν φύσει ἢ φύσεως οὐχ ἤττον εἶπερ νοῦ γέ ἐστιν γεννήματα κατὰ λόγον ὀρθόν». Πρβλ. W. JAEGER, «Paideia», ἀγγλ. μετάφ. ὑπὸ G. HIGHET, Oxford 1944, τ. Β, σ. 240.

ἀρχῆς τῆς νομοθεσίας ἀντίληψις τοῦ Πausανίου εἶναι πλησιεστέρα πρὸς τὰς ἀντιλήψεις τοῦ Πλάτωνος ἢ πρὸς τὰς ἀντιλήψεις τοῦ Θρασυμάχου¹.

Εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὴν μέθοδον ἐρεύνης τοῦ νομοθετικοῦ ἔργου ὑπὸ τοῦ Πausανίου, αὕτη χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸν καθαρῶς περιγραφικόν, θετικιστικόν χαρακτῆρα τῆς καὶ ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν πάσης δεοντολογικῆς χροιάς². Ὁ Πausανίας πρῶτίστως σχηματοποιεῖ εἰς «νόμους» τὰ ὑπάρχοντα κοινωνικὰ φαινόμενα³. Ὡς λέγει ὁ Συκουτρῆς⁴ «Οἱ νόμοι δὲν εἶναι μόνον τὰ νομοθετήματα οὔτε κυρίως αὐτά, ἀλλ' αἱ ἠθικαὶ ἀρχαὶ αἱ ὁποῖαι ὑπόκεινται ὡς βάσις τῶν ἐθίμων καὶ τῶν νομοθετημάτων. Ἐπιτηδεύματα εἶναι αἱ σχέσεις καὶ πράξεις τῶν ἀτόμων ἐφ' ὅσον εἶναι ἐπιδεκτικαὶ ἠθικῆς κρίσεως. Τὸ ἓνα εἶν' ὁ κανὼν, τὸ ἄλλο ἡ ἐφαρμογή».

Ἐν συνεχείᾳ ὁ Πausανίας ἐπιδιώκει νὰ καθορίσῃ τὰς ἠθικὰς ἀξίας εἰς τὰς ὁποίας ἀποβλέπει ἡ βούλησις τοῦ νομοθέτου⁵. Ἡ παραδοχὴ τῶν ἀξιῶν τούτων ὑπὸ τοῦ πολίτου καθορίζει τὴν πρὸς τὸν νομοθέτην σχέσιν του. Κατὰ τοῦτο δύναται νὰ λεχθῆ ὅτι ἐν τῷ λόγῳ τοῦ Πausανίου προδιαγράφονται αἱ περὶ ἠθικοῦ ἐλατηρίου τῆς νομοθεσίας ἀπόψεις τοῦ Montesquieu⁶.

Αἱ ἀξίαι αὐταὶ καθορίζονται διὰ λογικῆς μεθόδου ἀναγωγῆς εἰς ἀρχὴν καὶ οὐχὶ δι' ἀξιολογικῆς κρίσεως.

Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἡ μέθοδος τὴν ὁποῖαν χρησιμοποιοῖ ὁ Πausανίας πρὸς ἀνάλυσιν τῶν περὶ ἔρωτος «νομίμων», χωρὶς νὰ εἶναι ἀπορριπτέα, καταλήγει ἀπὸ πλατωνικῆς ἀπόψεως εἰς συμπεράσματα «ἱκανὰ» ἀλλ' οὐχὶ «ἀκριβῆ», δηλαδὴ θεμελιωμένα ἐπὶ ἀνεπιδέκτου ἀμφισβητήσεως ἠθικῆς ἀρχῆς⁷.

Ὁ λόγος τοῦ Πausανίου ἐν σχέσει πρὸς τὴν ὅλην οἰκονομίαν τοῦ Συμ-

1. Μολονότι καὶ αὐταὶ θὰ ἦτο δυνατόν νὰ γίνουν δεκταὶ ἀπὸ πλατωνικῆς σκοπιᾶς, ὑπὸ τὸν ὄρον ὁ «κρείττων» νὰ εἶναι καὶ «βελτίων», Πολιτείας Α' 343c - 344a. AUGUSTE BILL: ἐνθ. ἀν., σ. 63.

2. Συμπόσιον 182b, 182c· δύναται νὰ λεχθῆ ὅμως ὅτι ἡ ἐκδηλουμένη ἐν 182d προτίμησις πρὸς τὸν ποικίλον ἐρωτικὸν νόμον τῶν Ἀθηναίων ἔχει δεοντολογικόν, ἀξιολογικόν χαρακτῆρα.

3. 182b καὶ c. Πρβλ. καὶ Συκουτρῆ, ἐνθ. ἀν., σ. 101*.

4. σ. 176 ὑποσ. 1 τῆς ἐκδόσεως τοῦ Συμποσίου, πρβλ. καὶ R. G. BURY, σ. 18-19 τῆς ἐκδόσεως τοῦ Συμποσίου. Οὗτος χαρακτηρίζει τὸν «νόμον» ὡς κριτήριον, «test», ἐπιτρέπον τὸν χαρακτηρισμὸν ἐνός «ἐπιτηδεύματος» ἢ «νομίμου» ὡς «καλοῦ» ἢ «αἰσχροῦ». Ἡ ἐννοια τοῦ «νομίμου» προκύπτει ἐκ τῆς συσχετίσεως τοῦ «ἐπιτηδεύματος» πρὸς τὸν «νόμον», οἷα ἐκδηλοῦται διὰ τῆς ἀξιολογικῆς κρίσεως τοῦ νομοθέτου.

5. 184a κ.έ.

6. «Esprit des Lois», ἐκδ. Belles Lettres, Paris 1950, τ. Α' σσ. 55 - 56.

7. Κατὰ τὸν Πλάτωνα, ἐν Φιλήβῳ 59b, ἡ ἐννοια τοῦ «ἀληθοῦς» προϋποθέτει τὴν ἐννοιάν τοῦ «βεβαίου», ἐκδηλοῦται δὲ διὰ τῆς ἐννοίας τοῦ «ἀκριβοῦς» καὶ τοῦ «σαφοῦς».

ποσίου δύναται νὰ παραβληθῆ πρὸς τὸ Γ βιβλίον ἐν σχέσει πρὸς τὸ ὅλον σύγγραμμα τῶν Νόμων ¹.

Ὡς πρὸς τὴν φύσιν τῆς νομοθετοῦσης ἀρχῆς, ὁ Πausανίας θεωρεῖ ὅτι αὐτὴ συνίσταται εἰς ἐν δεδομένον κοινωνικὸν σύνολον. Τὸ κοινωνικὸν καὶ ἐνδεχομένως ἔθνικὸν τοῦτο σύνολον εἶναι πηγὴ παραδόσεων κοινωνικοῦ καὶ ἠθικοῦ βίου, ἐχουσῶν παιδευτικὸν χαρακτῆρα. Εἶναι δὲ νομοθέτης διότι εἶναι δημιουργὸς ἠθικῆς παραδόσεως διεπούσης τὸ σύνολον τῶν ἀτομικῶν καὶ κοινωνικῶν σχέσεων ².

Ἡ ἀντίληψις αὐτὴ ἔχει ὡς πιθανὴν προέλευσιν τὰς περὶ φορέως τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας ἀντιλήψεις τοῦ Πρωταγόρου ³. Εἶναι προφανές ὅτι τὸ «μέτρον χρημάτων ἀπάντων ἄνθρωπος» ⁴ ἰσχύει καὶ διὰ τὴν πόλιν ὡς νομοθέτην ἠθικῶν ἀρχῶν ⁵.

Ἡ ἀποψις αὐτὴ δὲν εἶναι ἐσφαλμένη ἀπὸ πλατωνικῆς σκοπιᾶς. Καὶ διὰ τὸν Πλάτωνα τὸ κοινὸν τῆς πόλεως ⁶; ἡ πόλις ἐν τῷ συνόλω της ⁷, ἡ ἠθικὴ παράδοσις ἐνὸς κοινωνικοῦ συνόλου, ὑπὸ ἀπλῆν ἢ ἐξιδανικευμένην μορφήν ⁸, αἱ ἀνάγκαι τῆς ἐν κοινῷ συμβιώσεως ⁹ ἔτι δὲ ἡ βούλησις τῶν μελλόντων ν' ἀποτελέσουν τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν πολιτῶν, εἶναι φορεῖς τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας ¹⁰.

1. Αἱ ἱστορικαὶ ἀναλύσεις τοῦ βιβλίου τούτου καταλήγουν εἰς συμπεράσματα κατὰ τὸ «εἰκότος» δηλαδὴ ὀρθὰ ἀπὸ πλατωνικῆς σκοπιᾶς, χωρὶς ὅμως ἢ ἀλήθειά των νὰ εἶναι ἀποδεδειγμένη κατὰ τρόπον ἀναμφισβήτητον. Πρὸκειται περὶ ὑποθετικῶν συμπερασμάτων. Βλ. Νόμων Γ 680c - 681a, 682b, διὰ τῶν ὁποίων προδιαγράφονται, δίκην παιδιᾶς, ἀρχαὶ ἀληθεῖς ἀπὸ φιλοσοφικῆς σκοπιᾶς (Γ 684a). Περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ «εἰκότος» πρβλ. καὶ Ἰμμαιον, 28c, ἐνθα προσδιορίζεται, ὅτι ἡ γνῶσις τῆς «εἰκότος», δηλ. τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, διὰ τῆς «πίστεως» συντελεῖται καὶ μόνον εἰς «εἰκότα» συμπεράσματα δύναται νὰ καταλήξῃ. Πρβλ. καὶ Κ. ΒΟΥΡΒΕΡΗ, «Platon und die Barbaren», Athen 1938, σ. 17.

2. Συμπόσιον, 182b-c, ἐνθα ἡ πράξις τοῦ νομοθετεῖν δὲν ἔχει προσωπικὸν καὶ σαφῶς προσδιορισμένον ὑποκείμενον. Ὑπερτάτη ἀρχὴ εἶναι ἐν 183b ὁ νόμος ὡς ἠθικὸς κανὼν καὶ μέτρον τοῦ κοινωνικοῦ βίου ἀλλ' οὐχὶ ὡς ἀπόφασις συνειδητῆ προσωπικοῦ νομοθέτου. Ἐν 184a ἔχομεν ἀπλῆν προσωποποίησιν τῆς νομοθετοῦσης ἐν Ἀθήναις ἠθικῆς παραδόσεως, ὡς ἐν Κρατύλῳ 388e - 389a προσωποποιεῖται ἡ γλωσσικὴ παράδοσις.

3. Βλ. τὰ μνημονευθέντα ἀνωτέρω χωρία τοῦ Θεαιτήτου καὶ τὰ ἐν Πρωταγόρῳ 326c κ.έ.

4. Θεαίτητος 166b.

5. Ἐνθ. ἀν. 172a-b.

6. Κρίτων 50a.

7. Κρίτων 50c-d, 52c κ.ά.

8. Νόμων Α, ἐν ἀρχῇ, ἐνθα ἡ «θεία φήμη» εἶναι ἡ ἀπωτέρα πηγὴ τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν τοῦ κοινωνικοῦ βίου.

9. Νόμων Γ 681a-c πρβλ. καὶ Α 637d-e.

10. Κατὰ τοὺς Νόμους Γ 681c ὁ νομοθέτης ἐμφανίζεται δι' ἐκλογῆς καὶ συνειδητῆς παραδοχῆς τῆς ἀρχῆς του ἐκ μέρους τῶν πολιτῶν. Πρβλ. καὶ U. GALLI, «Platone e il Nomos», Torino 1937, σσ. 77 - 79.

Κατὰ τὸν Πλάτωνα ὅμως ἡ ἀνώνυμος κοινωνικὴ παράδοσις εἶναι μερικὸς μόνον καὶ οὐχὶ ἀποκλειστικὸς φορεὺς τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας. Ἐν ὅσῳ πρόκειται περὶ φυσικῆς συμβιώσεως, ὁ αὐτομάτως ἀναπτυσσόμενος πάτριος νόμος ἀρκεῖ¹. Ὄταν γεννῶνται ἀνταγωνισμοί, λόγῳ τοῦ πολυμεροῦς χαρακτῆρος τοῦ κοινωνικοῦ βίου, ὁ αὐθορμήτως ἀναπτυσσόμενος κανὼν συλλογικῆς διαβιώσεως παύει νὰ γίνεται αὐτομάτως παραδεκτός, ἀπαιτεῖται δὲ κατακύρωσις ἢ διόρθωσις τούτου ὑπὸ προσωπικοῦ νομοθέτου, φιλοσόφου ἢ τηροῦντος τὰς ὑποθήκας τοῦ φιλοσόφου νομοθέτου ἄρχοντος².

Ἡ ἀπὸ πλατωνικῆς σκοπιᾶς μονομέρεια τοῦ Πausανίου ὡς πρὸς τὸ σημεῖον αὐτὸ καθίσταται ἐμφανῆς εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὴν σχέσιν νομοθεσίας καὶ τυραννικῆς ἀρχῆς. Κατὰ τὸν Pausανίαν νομοθέτης εἶναι ὁ κατέχων τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν ἄρχων καὶ δὴ ὁ κατέχων τὴν δύναμιν τοῦ ἐπιτάσσειν τύραννος μόνον ὅταν δὲν ὑπάρχη αὐτόνομος καὶ ἐλευθέρη πόλις, δυναμένη νὰ διαβιώσῃ καὶ νὰ ἀναπτυχθῇ συμφώνως πρὸς τὰς ἠθικὰς ἀρχὰς καὶ παραδόσεις τῆς³.

Οἱ τύραννοι νομοθετοῦν διὰ τὸ συμφέρον τῆς ἰδίας των ἀρχῆς καὶ πρὸς ἐπιβίωσιν ταύτης, τοιαύτη δὲ νομοθεσία, διὰ τὸν Pausανίαν ἢ διὰ τὸν Πλάτωνα, δὲν εἶναι δυνατὸν παρὰ νὰ εἶναι φαύλη⁴. Ὁ Pausανίας ὅμως δὲν θεωρεῖ ὡς δυνατὴν τὴν ὑπαρξίν ἀνιδιοτελοῦς τυράννου, ὑποτάσσοντος τὸ συμφέρον του εἰς τὸ συμφέρον τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου, τὸ ὁποῖον κυβερνᾷ ἀνεξελέγκτως. Ὁ Πλάτων, ἀπ' ἐναντίας, παραδέχεται τὴν δυνατότητα ἀνιδιοτελοῦς καὶ φιλοσόφου ἄρχοντος ἀσκοῦντος ἀνεξελέγκτως ἀπόλυτον ἐξουσίαν⁵ συμφώνως πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς «πολιτικῆς ἐπιστήμης»⁶.

Καὶ ὅταν ἀκόμη ὁ Πλάτων δὲν θεωρῇ δυνατὴν τὴν ὑπαρξίν τοιούτου

1. Νόμων Γ' 680b-c. Πολιτικός 271e-271a καὶ K. BOYRBERH, «Platon und die Barbaren», σσ. 12-13. Αἱ ἱστορικαὶ γνώσεις τοῦ Πλάτωνος. Α. Βαρβαρικά, σσ. 63, 71.

2. Βλ. Νόμους ἐνθ. ἀν. Ἐν Πολιτεία (Γ' 415e, πρβλ. 427a) ἡ νομοθεσία, ὡς συνειδητὴ ἐπιδίωξις προσωπικοῦ φορέως, ἐπιβάλλεται διὰ τὴν ἀναπτυσσομένην καὶ «τρυφῶσαν» ἢ «φλεγμαινοῦσαν» πόλιν (B 372d, 373a), ἀλλ' οὐχὶ διὰ τὴν χαρακτηρίζουσαν τὴν «ὑγιᾶ πόλιν» κατὰ φύσιν διαβίωσιν, οὐδὲ διὰ τὴν «εὐνομουμένην» πόλιν, περὶ τῆς ὁποίας βιβλίον Γ', ἐνθ. ἀν.

3. Συμπόσιον 182b-c.

4. Συμπόσιον 182c: «οὐ . . . συμφέρει τοῖς ἄρχουσι φρονήματα μεγάλα ἐγγίγνεσθαι τῶν ἀρχομένων, οὐδὲ φίλας ἰσχυρὰς καὶ κοινονίας». Οὕτως ἡ τοιαύτη νομοθεσία (182d) «κεῖται κακία τῶν θεμένων». Πρὸς ταῦτα πρβλ. τὰ ἐν Πολιτείας Α' 447a εἰς ἀπάντησιν πρὸς τὸν Θρασύμαχον λεγόμενα: «. . . ὁ μέλλον καλῶς τῇ τέχνῃ πράξει οὐδέποτε αὐτῷ τὸ βέλτιστον πράττει οὐδ' ἐπιτάττει κατὰ τὴν τέχνην ἐπιτάττων ἀλλὰ τῷ ἀρχομένῳ».

5. Πολιτείας Ξ' 502b κ.έ.

6. Πολιτικός 259b, 292c κ.έ. ἡ δυνατότης ὅμως τοιούτου φορέως τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς εἶναι καθαρῶς «παραδειγματικὴ» (278c) καὶ θεωρητικὴ, δυνατὴ μόνον ἀπὸ τὴν ἀποψίν τῆς συμφώνως πρὸς τὴν διαλεκτικὴν μέθοδον μελέτης τοῦ πολιτικοῦ φαινομένου. Πρβλ. 285d κ.έ.

φιλοσόφου τυράννου¹, καὶ ἐλλείψει ἀληθοῦς πολιτικῆς τέχνης προτιμᾷ τὴν ἀπόλυτον ἐπικράτησιν τοῦ γράμματος τοῦ νόμου², παρὰμένει πάντοτε τὸ ἐνδεχόμενον συνεργασίας τοῦ φιλοσόφου νομοθέτου καὶ «κοσμίου τυράννου» ὑποταγμένου εἰς τὰς ἐπιδιώξεις τοῦ πρώτου³.

Ἡ ἔμφασις εἰς τὸν προσωπικὸν παράγοντα, ἐν σχέσει πρὸς τὸ νομοθετικὸν ἔργον, δὲν ὀφείλεται εἰς δῆθεν ἀπολυταρχικὴν διάθεσιν τοῦ Πλάτωνος⁴. Δέον νὰ ἐρμηνευθῇ ἐν σχέσει πρὸς τὰς βασικὰς ἀρχὰς τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας. Ὁ νομοθέτης δέον νὰ εἶναι εἷς, διότι μόνον τότε ἐξασφαλίζεται ἡ ἀναγκαία ἐνότης καὶ συνοχὴ εἰς τὴν σύλληψιν καὶ πραγματοποίησιν τοῦ σκοποῦ τῆς νομοθεσίας. Ὡς ὁ λόγος ἐν σχέσει πρὸς τὴν ὅλην ψυχὴν⁵, ὁ νομοθέτης δύναται νὰ συλλάβῃ τὸ συμφέρον εἰς τὸ σύνολον τῆς πόλεως⁶ καὶ νὰ ὀρίσῃ τὸ ἐκάστοτε δέον⁷.

Εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὸ ἔργον τῆς νομοθεσίας, τοῦτο κατὰ τὸν Πausανίαν ἔχει παιδευτικὸν χαρακτήρα. Ἡ μεταξὺ ἐραστοῦ καὶ ἐρωμένου ἐρωτικὴ σχέσις ἀποβλέπει ν' ἀνυψώσῃ τὸν ἐρωμένον μέχρις ὀρισμένων ἠθικῶν ἀξιῶν, εἰς τὴν πραγματοποίησιν τῶν ὁποίων ἀποβλέπει ὁ νομοθέτης. Ἡ ἐρωτικὴ σχέσις δικαιολογεῖται ἐφ' ὅσον ἀποβλέπει εἰς τὴν παιδείαν αὐτὴν⁸, ἀποτελεῖ δὲ ἀναπόσπαστον τμῆμα τῶν κοινωνικῶν καὶ πνευματικῶν σχέσεων ὅπως ὁ νομοθέτης τὰς καθορίζει⁹.

Ἡ παιδεία αὐτὴ ἐμφανίζεται ὡς ἀπολήγουσα εἰς «γενναίαν φιλίαν» μεταξὺ ἐραστοῦ καὶ ἐρωμένου¹⁰. Εἶναι ἄξιον προσοχῆς, ὅτι τὸ τέλος τοῦτο

1. Νόμων Θ 856b.

2. Πολιτικὸς 296d κ.έ.

3. Νόμων Δ 710d, πρβλ. καὶ P. M. SCHUHL, «L'Oeuvre de Platon», σ. 185, T. SINCLAIR, «A History of Greek Political Thought», σσ. 191 - 192 ὡς καὶ J. W. JONES, «Law and legal theory of Greeks», Oxford 1956, σ. 5 κ.έ.

4. Ὡς ἐσφαλμένως ὑπεστήριξεν ὁ G. POPPER ἐν «The open society and its enemies», London 1950.

5. Πολιτείας Δ 440b. Ἡ λειτουργία τοῦ λόγου ἐν τῇ ὅλῃ ψυχῇ ἀποτελεῖ ὑπόδειγμα νομοθετικῆς λειτουργίας, πρβλ. καὶ Θ 587a-c, Φαῖδρον 245c-246a καὶ R. DARESTE, «La Science du Droit en Grèce», Paris 1893, σ. 23.

6. Ὡς ὁ λόγος τὸ ἀρμόζον εἰς τὸ σύνολον τῆς ψυχῆς, Πολιτείας Δ 449b.

7. Ὡς ὁ λόγος ἐν σχέσει πρὸς τὴν ψυχὴν, Πολιτείας Δ 442b. Πρβλ. καὶ Πολιτικὸν 305d, ἐνθα ἡ πολιτικὴ ἐπιστήμη εἶναι «τῶν μεγίστων ἐν ταῖς πόλεσιν ἐγκαιρίας τε πέρι καὶ ἀκαιρίας ἐπιστήμη».

8. Συμπόσιον 183b, πρβλ. καὶ Νόμων Α 643e - 644a.

9. Συμπόσιον 184c-d: «δεῖ δὴ τὸ νόμῳ τούτῳ συμβαλεῖν εἰς ταῦτόν, τὸν τε περὶ τὴν παιδερασίαν καὶ τὸν περὶ τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ἄλλην ἀρετήν . . .».

10. Συμπόσιον 184c-e, πρβλ. καὶ W. ZIEBIS, «Der Begriff der φιλία bei Platon», Inaug. Dissertation Breslau 1927, σσ. 31 - 32. Καὶ κατὰ τὸν Πλάτωνα ἡ φιλία μεταξὺ τῶν πολιτῶν εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης. Πρβλ. Ἀλκιβιάδην 126c κ.έ.

τῆς νομοθεσίας ἀποτελεῖ καὶ ἀρχὴν ἐνότητος καὶ συνοχῆς αὐτῆς. Διὰ τὸν Πausανίαν, καθὼς καὶ διὰ τὸν Πλάτωνα, ἡ ἐνότης τῆς νομοθεσίας ἐγκείται εἰς τὸ ὅτι οἱ ἐπὶ μέρους νόμοι τείνουν πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ¹.

Ἡ ἀντίληψις αὕτη περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς νομοθεσίας ἐρμηνεύει καὶ τὴν συσχέτισιν ἔρωτος καὶ νομοθεσίας. Ὁ ἔρωσ ἀποτελεῖ θεμέλιον τοῦ κοινωνικοῦ βίου ² διότι εἶναι πηγὴ αἰδοῦς καὶ αἰσχύνης ³ τόσον διὰ τὸν ἔραστον ὅσον καὶ διὰ τὸν ἐρωμένον. Οὕτω, ἡ συναισθηματικὴ ἀντίδρασις τοῦ πολίτου εἶναι τοιαύτη ὥστε ἡ νομοθεσία νὰ θεμελιούται καὶ συναισθηματικῶς, ὡς τοῦτο ἐμφαίνεται εἰς τὰς ἀξίας τοῦ καλοῦ ⁴.

Ὁ ἔρωσ σχετίζεται πρὸς τὴν νομοθεσίαν καὶ ὡς δημιουργὸς πειθοῦς. Ἡ σχέσις πειθοῦς καθίσταται πρωτεύουσα κοινωνικὴ σχέσις καὶ ἀντικαθιστᾷ τὴν σχέσιν βίας. Οὕτω θεμελιούται καὶ συναισθηματικῶς τὸ νομοθετικὸν ἔργον. Ἡ προτίμησις αὕτη πρὸς τὴν πειθῶ εἶναι πλατωνικὴ ἀλλὰ καὶ κατὰ παράδοσιν χαρακτῆρ τῆς νομοθεσίας τοῦ Σόλωνος ⁵. Διὰ τῆς πειθοῦς πραγματοποιεῖται ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ πολίτου ἡ συμφωνία τῆς φυσικῆς ἐφέσεως πρὸς ἡδονὴν καὶ τῶν αἰτημάτων τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ὅπως καθορίζονται ὑπὸ τοῦ νομοθέτου ⁶.

Ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ἕνα σημεῖον εἰς τὸ ὁποῖον ἐκδηλοῦται ἐκ πρώτης ὄψεως ἀντίθεσις μεταξὺ τῶν ὑπὸ τοῦ Pausanίου καὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ὑποστηριζομένων. Πρόκειται περὶ τοῦ περιεχομένου τοῦ ἐρωτικοῦ νόμου. Ὁ Pausanίας νομίζει ὅτι ἡ περὶ ἔρωτος νομοθεσία δέον νὰ εἶναι «ποικίλη» ⁷. Κατὰ συνέπειαν ἡ μεταξὺ ἐραστοῦ καὶ ἐρωμένου σχέσις εἶναι καταδικαστέα μόνον ἐφ' ὅσον ἀποβλέπει εἰς τὴν ἱκανοποίησιν φυσικῶν ἐνστικτῶν ἢ ὑλικῶν συμφερόντων. Τότε εἶναι βάνανσος καὶ αἰσχρὰ ⁸. Εἶναι ἀξία ἐγκρίσεως καὶ ἐνθαρ-

1. Συμπόσιον 184e.

2. J. MOREAU, «Construction de l'Idéalisme Platonicien», Paris 1939, σ. 289, L. ROBIN, «La Théorie Platonicienne de l'Amour», Paris 1908, σ. 172.

3. Νόμων Α 647a κ.έ.

4. Τὸ κάλλος δὲν εἶναι μόνον ὅ,τι ὀνομάζομεν ὠραῖον ἀλλὰ καὶ ὅ,τι δὲν προσβάλλει τὸ ἐμφυτον εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ ὑπὸ τοῦ νομοθέτου ἀναπτυσσόμενον αἶσθημα αἰδοῦς καὶ αἰσχύνης. Πρβλ. Χαρμίδην 159d κ.έ. Ὁ Χαρμίδης καὶ ὁ Pausanίας περιορίζονται εἰς αὐτὴν τὴν μονομερῆ περὶ καλοῦ ἀποψιν. Κατὰ τοῦτο ὁ Πλάτων ἀφίσταται τῆς ἀπόψεώς των, ἡ ὁποία δὲν εἶναι ἐσφαλμένη ἀπὸ πλατωνικῆς σκοπιᾶς ἀλλὰ μονομερῆς.

5. Συμπόσιον 184c, τὰ περὶ ἀεθλοδουλείας», πρβλ. R. HIRZEL, «Themis, Dike und Verwandtes». Ein Beitrag zur Geschichte der Rechtsidee bei den Griechen, Leipzig 1907, σ. 353 ὑποσ. 1.

6. Νόμων Ε 732d-e πρβλ. καὶ A.E. TAYLOR, «A Commentary on Plato's Timaeus», σ. 453. Ἡ ἰδία κατ' οὐσίαν ἀρχὴ διατυποῦται καὶ ἐν Πολιτικῷ 306a, 310e· διὰ τῆς πειθοῦς πραγματοποιεῖ ὁ νομοθέτης βασιλεὺς (305b) τὴν ἀρμονικὴν συνύφανσιν τῶν ἀντιρρόπων ψυχικῶν δυνάμεων ἐν τῷ πολίτῃ, δηλαδὴ τῆς ἀνδρείας καὶ τῆς σωφροσύνης.

7. Συμπόσιον 180e - 181a.

8. Ἐνθ' ἀν. 183d.

ρύνσεως ἐὰν οὕτω πραγματοποιεῖται ἡ παιδευτικὴ ἀποστολὴ τῆς νομοθεσίας ¹.

Θὰ ἡδύνατο νὰ ὑποστηριχθῆ, ὅτι ὁ Πλάτων καταδικάζει «ἀπλῶς» πᾶσαν ἐρωτικὴν σχέσιν ἔχουσαν αἰσθησιακὸν χαρακτῆρα ² καὶ κατὰ συνέπειαν ἀντιτίθεται ἀπολύτως πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Πausανίου λεγόμενα. Δέον ὁμῶς νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἡ αἰτιολόγησις τῆς καταδίκης τῆς ἐρωτικῆς σχέσεως εἰς τοὺς Νόμους ἔχει χαρακτῆρα «προσιμίου», ἀποβλέπει δηλαδὴ εἰς τὸ νὰ πεισθῆ ὁ πολίτης περὶ τοῦ ὀρθοῦ τῆς καταδίκης ταύτης καὶ οὐχὶ εἰς τὸ νὰ διατυπωθῶν κατὰ τρόπον πλήρη καὶ ὀριστικὸν αἰ ἐπὶ τοῦ θέματος ἀντιλήψεις τοῦ Πλάτωνος ³.

Ἐὰν ὁ Πλάτων φαίνεται λίαν ἐπιφυλακτικὸς πρὸς τὴν ἀτομικὴν ἐρωτικὴν σχέσιν πάσης μορφῆς, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι αὐτὴ δύναται νὰ καταλήξῃ εἰς «ιδιώσιν». Ἡ ἐρωτικὴ σχέσις δέον νὰ συνδέῃ τὸ ἄτομον πρὸς τὰς ἠθικὰς καὶ πολιτικὰς ἀξίας καὶ οὐχὶ ἀπλῶς τὸ ἄτομον πρὸς ἕτερον ἄτομον ⁴.

Περαιτέρω ὁ Pausanias καθορίζει, ὅτι ὁ παιδευτικὸς σκοπὸς τῆς ἐρωτικῆς νομοθεσίας πραγματοποιεῖται κυρίως διὰ τῆς ἀξιολογικῆς ἠθικῆς κρίσεως προϋπάρχοντος κοινωνικοῦ ἐθίμου ὑπὸ τοῦ νομοθέτου. Ἡ κρίσις αὐτὴ καταλήγει εἰς ἔγκρισιν ἢ καταδίκην τοῦ ἐθίμου τούτου. Συνεπῶς ἡ πρᾶξις τοῦ νομοθετεῖν εἶναι ταυτόσημος πρὸς τὴν τοῦ νομίζειν τι καλὸν ἢ αἰσχρὸν ἢ «τιθέναι τι αἰσχρὸν ἢ καλόν» ⁵. Ἡ ἀντίληψις αὐτὴ εἶναι πλατωνικὴ ἀλλὰ ἀποτελεῖ μόνον μερικὸν καθορισμὸν τοῦ ἔργου τοῦ νομοθέτου. Ὁ νομοθέτης κατὰ Πλάτωνα δὲν ἀρκεῖται εἰς τὴν ἠθικὴν ἀξιολόγησιν προϋπάρχοντος κοινωνικοῦ ἐθίμου ⁶. Ἐνίοτε ἐπιβάλλει νέον, μὴ προϋπάρχον ἔθιμον ⁷ ἢ ἐπεκτείνει τὴν κρίσιν του καὶ εἰς τὰ ψυχικὰ ἢ ἠθικὰ ἐλαττήρια τῆς ἐν τῇ πόλει συμ-

1. Ἐνθ. ἀν. 183c

2. Οὕτως ἐρμηνεύει ὁ L. ROBIN τὰ εἰς τοὺς Νόμους H 838b - 840e λεγόμενα, ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Συμποσίου σσ. XLVI-XLVII.

3. Ὡς γνωστὸν ὁ πολιτικὸς ἄρχων δικαιούται νὰ χρησιμοποιοῖ ὡς «φάρμακον» τὸ «γενναῖον ψεῦδος» προκειμένου νὰ καταστήσῃ ἀντιληπτὰς εἰς τοὺς πολίτας τὰς ἀρχάς του. Τὸ «ψεῦδος» τοῦτο διαφέρει βεβαίως τοῦ ἀμιγροῦς ψεύδους. Πρόκειται ἀπλῶς περὶ ἀτελοῦς ἀπὸ φιλοσοφικῆς ἀπόψεως διατυπώσεως μιᾶς ὀρθῆς ἀρχῆς. Πολιτείας Γ 413c κ.έ., E 459c-d. Περὶ τοῦ ἀμιγροῦς ψεύδους B 381b καὶ DIES, «Autour de Platon», Paris 1927, τ. B. σ. 590 (Bibliothèque des Archives de Philosophie).

4. Ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ W. ZIEBIS, ἐνθ. ἀν. σ. 49. Περὶ τῆς ἀνάγκης ἀποφυγῆς τῆς «ιδιώσεως», Πολιτείας E 464c-d, Νόμων Γ 701c ἐνθα φαίνεται ὅτι ἡ «ιδιώσις» ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν γέμουσαν ὕβρεως «τιτανικὴν φύσιν».

5. Συμπόσιον 182d-e, 183c-d. Ὁ ROBIN, ἐνθ. ἀν. σ. L, συμπεραίνει ἐκ τούτου ὅτι ἡ νομοθεσία κατὰ Pausanias ὑπάρχει «νόμῳ» δηλ. κατὰ συνθήκην καὶ οὐχὶ «φύσει».

6. Ὡς ἐν Πολιτείας E 461c, 462a, 464e, Νόμων A 637d-e. Πρβλ. καὶ J. B. SKEMP, ἐρμηνευτικὴν ἐκδοσιν τοῦ Πολιτικοῦ, London 1952, σ. 198 ὑποσ. 1.

7. Πολιτείας E 457a

περιφορᾶς¹. Συμπληροῖ δὲ τὸ ἔργον του διὰ τῆς ἐπιβολῆς ὡς νομοθετικῶν ἀρχῶν ἠθικῶν προτύπων φιλοσοφικῶς ἐπιβεβλημένων². Ἡ ἠθικὴ ἀξιολόγησις, ὡς τὴν καθορίζει ὁ Πausanias, ἰσχύει κατὰ τὸν Πλάτωνα κυρίως ὅταν πρόκειται περὶ ἀγράφου ἢ πατρίου νόμου³. Τοῦτο ὅμως δὲν ἀποτελεῖ εἰμὴ ὑποτυπώδη ἀπαρχὴν τοῦ ἔργου τοῦ νομοθέτου.

Κατὰ τὸν Πausanias, ἡ παιδευτικὴ λειτουργία τοῦ νομοθέτου πραγματοποιεῖται καὶ διὰ τῆς «βασάνου», ἡ ὁποία, ἐν Ἀθήναις, ἀποβλέπει εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ ἀληθοῦς ἐραστοῦ καὶ ἐρωμένου ἀπὸ τὸν ψευδῆ καὶ μὴ γνήσιον⁴. Ἡ βάσανος αὕτη προσδίδει εἰς τὴν κοινωνικὴν σχέσιν ἀγωνιστικὸν χαρακτῆρα καὶ οὕτω μόνον εἶναι δυνατὸν νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ ἐπιδιωκομένη διάκρισις.

Ἡ ἀντίληψις αὕτη περὶ τῶν νομοθετικῶν «ὁδῶν» εἶναι ἀκραιφνῶς πλατωνικὴ⁵. Ἡ βάσανος ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ διακριθῇ ὁ «μνήμων» καὶ «δυσεξαπάτητος» «φύλαξ» τοῦ ἠθικῶς καὶ πνευματικῶς ἀσταθοῦς νέου. Ὡς παρὰ Πausanias, ἐπιτελεῖται διὰ σειρᾶς ἀγῶνων⁶. Πρέπει ὅμως νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι κατὰ τὸν Πλάτωνα ἡ «βάσανος» ἀποτελεῖ ἐφαρμογὴν τῶν ἀρχῶν τοῦ σωκρατικοῦ ἐλέγχου εἰς τὸν πολιτικὸν καὶ κοινωνικὸν βίον⁷. Καὶ τοῦτο διότι ἡ βάσανος ἀποβλέπει κατὰ τὸν Πλάτωνα εἰς δημιουργίαν «καθαρᾶς πόλεως», ἀποτελούσης εὐπλαστον ὕλην διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῶν σκοπῶν τοῦ φιλοσόφου νομοθέτου⁸. Διὰ τὸν Πλάτωνα ἡ νομοθετικὴ αὕτη «ὁδὸς» ἔχει δεοντολογικὸν χαρακτῆρα, διὰ τὸν Πausanias πρόκειται περὶ κοινωνιολογικῆς ἀναλύσεως τῆς ἀθηναϊκῆς πράξεως.

Ἡ σχετικοκρατικὴ ἠθικὴ φιλοσοφία τοῦ Πausanias⁹ ἄγει τοῦτον εἰς

1. Νόμων Α 631e - 632a

2. Περὶ καθιερώσεως ἀληθῶν θρησκευτικῶν ἢ καλλιτεχνικῶν τύπων ὡς νόμων πρβλ. Πολιτείας Β 379a-383c, Ε 462a.

3. Νόμων Γ 680b-c.

4. Συμπόσιον 184a.

5. Πολιτείας Γ 413d

6. «Καὶ πόρους γε αὐτὰ καὶ ἀγῶνας αὐτοῖς θετέον, ἐν οἷς ταῦτά ταῦτα τηρητέον». Ἐν Πολιτικῶ 308d ἡ βάσανος ἀρχίζει ἤδη διὰ τῆς παιδείας. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν εἶναι συνυφασμένα παρὰ Πλάτωνι αἱ ἔννοιαι τῆς σπουδῆς καὶ τῆς παιδείας. Βλ. καὶ Κ. ΒΟΥΡΒΕΡΗ, «Παιδεία καὶ παιδεία», Ἀθήναι 1956, σσ. 38, 51 κ.έ.

7. Θεαίτητος 151e. Ὁ σωκρατικὸς ἐλεγχος ἀποβλέπει καὶ αὐτός, ὡς ἡ νομοθετικὴ βάσανος, εἰς διάκρισιν τοῦ «γονίμου» καὶ «ἀνεμιαίου».

8. Πολιτείας Ξ 501a, Νόμων Γ 678a. Ὡς παρατηρεῖ ὀρθῶς ὁ J. W. JONES, ἐνθ. ἀν. σ. 5 καὶ σσ. 13 - 14, ἡ περὶ καθάρσεως ἀντίληψις καθιστᾷ νοητὴν τὴν παρὰ Πλάτωνι συσχετιστὴν νομοθετικῆς καὶ ἰατρικῆς ἐν Πολιτικῶ 293a κ.έ.

9. Πρβλ. τὸ ἤδη μνημονευθὲν χωρίον τοῦ Συμποσίου 180e - 181a

Ε.Υ. ΔΕΛΤΟΣ Κ.Τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

τὴν προτίμησιν τῆς «π ο ι κ ί λ η ς» νομοθεσίας περὶ ἔρωτος. Ἡ περὶ ἔρωτος ἐκ παραδόσεως ἀθηναϊκῆ ἀντίληψις ἄγει εἰς τὴν διατύπωσιν οὐχὶ «ἀπ λ ο ὕ» ἐρωτικοῦ νόμου¹.

Ἡ ἐρωτικὴ σχέσις καταδικάζεται ἐφ' ὅσον εἶναι «πὸνηρά», ἀπ' ἐναντίας ἐγκρίνεται ἐφ' ὅσον εἶναι «καλή» καὶ ἀποβλέπει εἰς τὴν παιδευσιν τῆς ψυχῆς τοῦ ἐρωμένου². Ἡ ποικιλία τοῦ νόμου ἐγκείται εἰς τὸ ὅτι μία καὶ ἡ αὐτὴ κοινωνικὴ σχέσις καταδικάζεται ἢ ἐγκρίνεται ἀναλόγως πρὸς τὸν σκοπὸν εἰς τὸν ὁποῖον ἀποβλέπει, ἀπορριπτομένης τῆς μονομεροῦς ἐγκρίσεως ἢ κατακρίσεως³ αὐτῆς. Ἡ ἀρχὴ αὐτῆ τῆς ποικίλης νομοθεσίας δὲν ἀφορᾷ μόνον εἰς τὴν ἐρωτικὴν σχέσιν ἀλλὰ καὶ εἰς πᾶσαν κοινωνικὴν σχέσιν⁴.

Παρά τὴν ἀπὸ αἰσθητικῆς ἀπόψεως πλατωνικὴν καταδίκην τῆς ἀρχῆς τῆς ποικιλίας⁵, ἥτις ἔχει διατυπωθῆ κατὰ τρόπον γενικόν, εἶναι προφανές ὅτι ἡ ποικιλία, ὡς χαρακτήρ τῆς νομοθεσίας, ἀπορρίπτεται μόνον ἐφ' ὅσον ἀντιβαίνει πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς οἰκαιοπραγίας, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ πρώτην καὶ ἀτελῆ μορφήν δικαιοσύνης⁶. Ἀπορρίπτεται ἐπίσης ἐν ᾧ μέτρῳ ἀντιβαίνει πρὸς τὴν λογικὴν ἀρχὴν τῆς μὴ ἀντιφάσεως⁷.

Ἡ πλατωνικὴ νομοθεσία ἐν τούτοις δὲν στερεῖται ποικιλίας τινός. Αὐτὴ ἐκδηλοῦται διὰ τῆς πολλαπλῆς λειτουργίας τοῦ νόμου. Οὗτος δὲν ἀποβλέπει μόνον εἰς βίαν ἀλλὰ καὶ εἰς πειθῶ. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἀποτελεῖται ἐκ παραινετικοῦ προοιμίου καὶ καθαρῶς ἐπιτακτικοῦ μέρους⁸. Ἐκδηλοῦται ἐπίσης

1. 183d

2. Συμπόσιον 183e

3. Ὡς ἐν Ἡλίδι ἢ ἐν Βοιωτοῖς ὡς πρὸς τὴν ἐγκρίσιν, ἐν Ἰωνίᾳ ἢ εἰς τὰ τυραννικὰ πολιτεύματα ὡς πρὸς τὴν καταδίκην, 182b. Νομίζω μετὰ τῶν WINCKELMANN καὶ ΣΥΚΟΥΤΡΗ (σ. 48 ὑποσ. 1 τῆς ἐκδόσεως τοῦ Συμποσίου. Πρβλ. καὶ R. G. BURY, σ. 35 ὑποσ. 1) ὅτι αἱ λέξεις «ἐν Λακεδαιμόνι» εἶναι ὕβελιστάαι. Γενικῶς ἡ νομοθεσία τῶν Λακεδαιμονίων ἐθεωρεῖτο μονομερῆς καὶ κατὰ συνέπειαν «ἀπλή». Πρβλ. Νόμων Α 625e, 628d-e, 630a καὶ FR. OLLIER, «Le Mirage de Sparte» (Annales Universitaires de Lyon, 3ème série lettres 13), Paris 1943, τ. Β, σ. 257. Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθῇ ὁ ἐρωτικὸς νόμος τῶν Λακεδαιμονίων ὡς ποικίλος.

4. Συμπόσιον 180e - 181a

5. Πολιτείας Γ 404b, ἐνθα ἡ ἐν τῇ μουσικῇ ποικιλία θεωρεῖται πηγὴ ἀκολασίας διότι κολακεύει τὰ ἐκάστοτε ἀναφαινόμενα πάθη. Περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀπλότητος κατὰ Πλάτωνα βλ. καὶ P. M. SCHUHL, «Platon et l' Art de son Temps», Paris 1933, σσ. 17-18.

6. Πολιτείας Β 369b, 374c κ.ά. ἰδίως Γ 397e, Δ 428d

7. Περὶ τῆς ὁποίας, Πολιτείας Δ 437a. Ἡ δικαιοσύνη ἀποτελεῖ ἐφαρμογὴν ἐν τῇ ἀτομικῇ καὶ κοινωνικῇ πράξει τῆς ἀρχῆς αὐτῆς. Ἐν ὀνόματι τῆς ἀρχῆς τῆς ἀπλότητος καταδικάζεται καὶ ἡ πράξις τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας. Πολιτείας Η 561e.

8. Νόμων Δ 721b, 721e - 722a. Ἡ περὶ «διπλοῦ» νόμου ἀναπτυσσομένη ἐνταῦθα ἀντίληψις ἀποτελεῖ ἐφαρμογὴν τῶν ἀρχῶν τῆς μετρητικῆς τέχνης ὅπως καθορίζονται εἰς τὸν Πολιτικὸν 284e. Πρόκειται περὶ τοῦ μέτρου συμφώνως πρὸς τὸ «δέον», τὸ «πρέπον».

διὰ τῆς ἀρχῆς καθ' ἣν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχουν πλείονες νόμοι, ὁ ἄριστος καὶ ὁ ἐφαρμόσιμος, ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος¹. Ὁ χαρακτήρ οὗτος προκύπτει ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἔργου τῆς «διακοσμήσεως» τῆς πόλεως, δηλαδὴ τῆς βαθμιαίας διατυπώσεως καὶ συμπληρώσεως τῆς νομοθεσίας². Ἀφ' ἐνός μὲν ὁ νόμος δέον νὰ διατυπωθῇ μὲ ὅσον τὸ δυνατόν μεγαλυτέραν ἐλαστικότητα ὥστε νὰ δύνανται νὰ ρυθμισθοῦν δι' αὐτοῦ τὰ καθ' ἕκαστα τοῦ κοινωνικοῦ βίου³. Ἀφ' ἐτέρου δέον ἡ νομοθεσία νὰ ἔχη συνοχὴν ἢ «συναρμογὴν» καὶ νὰ μὴ ἀναπτύσσεται κατὰ τρόπον ἀσυνάρτητον, συμφώνως πρὸς τὰς ἐκάστοτε ἐμφανιζομένας περιπτώσεις⁴.

Ἡ ἀντίληψις τοῦ Πausανίου περὶ «ποικίλης» νομοθεσίας εἶναι ἀνεπαρκῆς, ἀπὸ πλατωνικῆς σκοπιᾶς ἀνεπαρκῆς, διότι δὲν καθορίζεται ἀκριβῶς τὸ κριτήριον, τὸ ὁποῖον θὰ ἐπιτρέψῃ τὴν διάκρισιν τῆς ὀρθῆς ἀπὸ τὴν ἐσφαλμένην νομοθεσίαν. Κατὰ τοῦτο αἱ ἀντιλήψεις τοῦ Πausανίου ἐμφανίζουν τὴν ἰδίαν ἀνεπάρκειαν, τὴν ὁποῖαν θὰ ἐμφανίσουν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους αἱ ἀντιλήψεις τῆς ἱστορικῆς σχολῆς τοῦ δικαίου⁵.

Ἡ ἀξία τῶν ὑπὸ τοῦ Πausανίου λεγομένων ἐγκεῖται εἰς τὸ ὅτι τὰ συμπεράσματα τῆς ὀρθῆς «δόξης», τὰ ὁποῖα δὲν ὑπερβαίνουν τὸ ἐπίπεδον τοῦ «εἰκότος» καὶ κατὰ συνέπειαν δὲν εἶναι ἐπιστημονικῶς «ἀκριβῆ», προδιαγράφουν καὶ κατὰ τινὰ τρόπον ἐπιβεβαιοῦν τὰ ὅσα θὰ τεθοῦν ἐπὶ ἐπιστημονικῶν βάσεων ἐν σχέσει πρὸς τὴν νομοθεσίαν⁶.

1. Νόμων E 739c-e

2. Νόμων A 628a

3. Ἄν καὶ τοῦτο δὲν κατορθοῦται ποτὲ ἐξ ὀλοκλήρου, βλ. Πολιτικὸν 294b.

4. Νόμων A, 628a, 630e. Οἱ νόμοι δέον νὰ διατυποῦνται «κατ' εἶδη» καὶ οὐχὶ κατὰ τρόπον καιροσκοπικόν. Ὁ J. ENGLAND ἐν τ. A σ. 210-211 τῆς ἐκδόσεως τῶν Νόμων, Manchester 1921, ἐρμηνεύει τὸ «κατ' εἶδη» ὡς ἀναφερόμενον εἰς τὴν πολλαχοῦ τῶν Νόμων καθοριζομένην ἱεραρχίαν πολιτικῶν ἀξιῶν καὶ τῶν συναφῶν ἀρετῶν. Αἱ ἠθικαὶ ἀξίαι ἀποτελοῦν καὶ νομικὰς κατηγορίας. Ἡ δὲ ἱεράρχησις τῶν ἐπιτρέπει νὰ καταστῇ ἀντιληπτὴ ἢ διάρθρωσις τοῦ ὅλου νομοθετικοῦ ἔργου. Πρβλ. καὶ M. VANHOUTE, «La Philosophie Politique de Platon dans les Lois», Louvain 1954, σσ. 138 - 139.

5. Κατὰ τὸν Πλάτωνα εἰς νόμος ἢ ἐν ἔθιμον εἶναι ὀρθὸν ἐφ' ὅσον ἀποτελεῖ ἐφαρμογὴν τῶν ὑπὸ τοῦ νομοθέτου διαγραφέντων «τύπων» ἢ γενικῶν νομοθετικῶν ἀρχῶν, συμφώνως πρὸς τὴν ἱεραρχίαν ἠθικῶν ἀξιῶν, εἰς τὴν πραγματοποιήσιν τῆς ὁποίας ἀποβλέπει ἡ νομοθετικὴ δραστηριότης. Νόμων Δ 705e-706a. Κατὰ τὸν A. J. ADKINS, «Merit and Responsibility, a study in Greek Values», Oxford 1960, σ. 329 ὑποσ. 3, ἡ ἐννοια τοῦ «ὀρθοῦ» ἐπιτρέπει εἰς τοὺς νόμους τὴν ἐναρμόνισιν τοῦ «ἡδέος» πρὸς τὸ «ἀληθές».

6. Ὡς γνωστὸν τὰ συμπεράσματα τῆς ὀρθῆς δόξης ἀρκοῦν διὰ τὴν πρᾶξιν, εἶναι ὁμῶς ἐπιστημονικῶς ἀσταθῆ, ὡς τὰ ἀγάλματα τοῦ Δαιδάλου, Εὐθύφρων 11c-e, Μένων 97e-98a. Πρβλ. R. WEIL, «L'Archéologie de Platon», 1959, σσ. 24, 44 κ.έ.

Γ'. Αἱ περὶ νομοθεσίας ἀπόψεις ἐν τῷ λόγῳ τῆς Διοτίμας.

ἽΟ λόγος τῆς Διοτίμας¹ ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ὡς πρὸς τὴν ἀναπτυσσομένην ἐννοίαν τοῦ νομοθέτου², τὰ περὶ ἔρωτος τοῦ «νομίμου» καὶ «ἐπιτηδεύματος»³, τὰ περὶ «καλοῦ νομίμου»⁴.

Εἶναι χαρακτηριστικόν, ὅτι κατὰ τὴν Διοτίμαν πηγὴ καὶ φορεὺς τοῦ νομοθετικοῦ ἔργου δὲν εἶναι πλέον οἰονδήποτε κοινωνικὸν σύνολον ὡς δημιουργὸς ἠθικῆς παραδόσεως. ἽΟ νομοθέτης εἶναι πρόσωπον ἐμπορούμενον ὑπὲρ ἔρωτος ἀθανασίας, ἐπιθυμοῦν νὰ ἀφήσῃ ἀθανάτους παῖδας, τοὺς νόμους, καὶ δι' αὐτῶν ἀθάνατον μνήμην⁵. ἽΟ χαρακτήρ καὶ τὸ ἦθος τοῦ διαγραφόμενου ἐνταῦθα νομοθέτου δέον νὰ ἐρμηνευθοῦν ἐν συσχετίσει πρὸς τὰ λεγόμενα περὶ τιμοκρατικοῦ ἀνδρὸς καὶ τιμοκρατικῆς πολιτείας⁶. ἽΟ νομοθέτης οὗτος θὰ εἶναι φιλότιμος καὶ φίλαρχος⁷ ἀλλ' ἐν ἀρχῇ οὐχὶ φιλοχρήματος. Θὰ ἐπιδιώκῃ τὸ κλέος διὰ τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως, τῆς ὁποίας εἶναι πολίτης⁸.

ἽΗ ταύτισις τοῦ νομοθέτου τοῦ Συμποσίου πρὸς τὸν τιμοκρατικὸν ἀνδρα τῆς Πολιτείας δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι ἀπόλυτος⁹, ὡς νομίζει ὁ E. Lebrun¹⁰. Τοῦτο διότι δημιουργεῖ τὸ νομοθετικὸν του ἔργον κατόπιν θεᾶς τοῦ καλοῦ, οὐχὶ ἐν τῇ ἀπολύτῳ καθαρότητί του, ἀλλ' οἷον ἐκδηλοῦται εἰς τὴν ἀτομικὴν καὶ κοινωνικὴν πράξιν¹¹. Δὲν πρόκειται λοιπὸν περὶ τοῦ ἀλλαχοῦ ὀριζομέ-

1. Συμπόσιον 201d - 212c

2. Συμπόσιον 209d-e

3. Συμπόσιον 210c, 211c

4. Συμπόσιον ἐνθ. ἄνωτ.

5. Συμπόσιον 209c-d

6. Πολιτείας Η 545a

7. Πολιτείας Η 549a

8. Συμπόσιον 209d5, ἐν Πολιτείας Η 549a5 «ἀπὸ ἔργων πολεμικῶν καὶ περὶ τὰ πολεμικά».

9. ἽΑν καὶ εἰς τὸ Συμπόσιον γίνεται λόγος περὶ Λυκούργου, εἰς δὲ τὴν Πολιτείαν περὶ λακωνικῆς νομοθεσίας.

10. ἽΕν «Remarques philosophiques sur le discours de Diotime», Bordeaux 1939, σ. 43. Κατὰ τὸν LEBRUN ἡ φιλοδοξία ἀποτελεῖ ἀποκλειστικὸν ἐλατήριο τοῦ νομοθέτου τοῦ Συμποσίου. Περὶ φιλοδοξίας ὡς πολιτικοῦ ἐλατηρίου κατὰ Πλάτωνα πρβλ. καὶ Κ. ΒΟΥΡΒΕΡΗ, «Πλάτων καὶ ἽΑθῆναι», ἽΑθῆναι 1950, σ. 172 - 173

11. Συμπόσιον 211c. ἽΗ σύλληψις τοῦ καλοῦ, εἰς τὴν βαθμίδα τοῦ «ἐπιτηδεύματος» προηγεῖται ψυχολογικῶς ἀλλ' εἶναι ὑποδεεστέρα φιλοσοφικῶς τῆς συλλήψεως τοῦ «φύσει καλοῦ», 210e.

νου «νομοθέτου βασιλέως»¹ οὔτε περὶ τοῦ ταυτοσήμου πρὸς τὸν συλλαβόντα διὰ τῆς διαλεκτικῆς μεθόδου τὴν ιδέαν τοῦ ἀγαθοῦ νομοθέτην τῆς Πολιτείας².

Εἰς τὸν λόγον τῆς Διοτίμας ἔχομεν τὴν ιδέαν τοῦ ἀρίστου νομοθέτου ἐν τῇ γενέσει τῆς καὶ οὐχὶ ἐν τῇ τελείᾳ μορφῇ τῆς. Ἡ ἐνταῦθα διαγραφομένη νομοθετικὴ μορφή ἀντιστοιχεῖ ἀπὸ μύθικῆς σκοπιᾶς πρὸς τὸν βίον τοῦ «βασιλέως ἐννόμου ἢ πολεμικοῦ καὶ ἀρχικοῦ»³, καὶ ἀσφαλῶς δὲν ἔχει συνείδησιν τῆς ἀτελείας τοῦ ἔργου τῆς.

Ὁ νομοθέτης, ὡς τὸν καθορίζει ἡ Διοτίμα, κατέχει τὴν πολιτικὴν φρόνησιν⁴. Αὐτὴ ὑπερβαίνει τὴν ἐνστικτώδη δημοτικὴν καὶ πολιτικὴν ἀρετὴν⁵ ἀλλὰ δὲν ταυτίζεται πρὸς τὴν φρόνησιν, ἡ ὁποία γεννᾶται ἐκ τῆς θέας τῶν ιδεωδῶν προτύπων τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου⁶, ἐφ' ὅσον ὁ νομοθέτης ἐν Συμποσίῳ δὲν συνέλαβε τὸ ἀπόλυτον κάλλος ἐπιστημονικῶς ἀλλ' ἀπλῶς τὸ δαισιθά- νεται συναισθηματικῶς⁷.

Διὰ τὸν Πλάτωνα τὸ ἄριστον εἶναι ὁ νομοθέτης νὰ εἶναι καὶ φιλόσοφος, δηλαδὴ νὰ μετέχη διαλεκτικῆς παιδείας καὶ νὰ ἔχη συνείδησιν τῶν ἀρχῶν καὶ λογικῶν προϋποθέσεων τοῦ νομοθετικοῦ ἔργου. Τὰ ὅσα λέγει ἡ Διοτίμα δεικνύουν ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρχη καὶ μὴ φιλόσοφος νομοθέτης, σῶζων μᾶλλον παρὰ δημιουργῶν ἀληθεῖς ἀρχὰς κοινωνικοῦ βίου⁸.

1. Πολιτικός 305b. Οὗτος κατέχει τὴν ἀληθῆ πολιτικὴν ἐπιστήμην εἰς τὴν ὁποίαν εἶναι ὑποτεταγμένοι λογικῶς ἢ στρατηγική, ἢ δικαστικὴ καὶ ἢ ρητορικὴ. Πολιτικός 304a, 304c.

2. Πολιτείας Ζ 517c, οὗτος ἔχει τὴν ὑποχρέωσιν τῆς ἐπιστροφῆς εἰς τὸ «δεσμοτήριον», Ζ 519d-e. Ἡ πολιτικὴ δραστηριότης κατὰ τὸν Πλάτωνα στηρίζεται ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς ἀλλ' ἔχει κατεύθυνσιν ἀντίθετον πρὸς τὴν φιλοσοφικὴν μακαριότητα, περὶ τῆς ὁποίας βλ. Θεαίτητον 146d-e

3. Ὁ ὁποῖος εἰς τὴν ἔχουσαν μυθικὸν χαρακτῆρα ἱεραρχίαν βίων τοῦ Φαῖδρου 248d κατέχει τὴν δευτέραν θέσιν.

4. Ὁ ταυτόσημος πρὸς τὸν διαλεκτικὸν φιλόσοφον νομοθέτης ἔχει «τιμιώτερα ὦν συνέθηκε» (Φαῖδρος 278c-d) καὶ γνωρίζει ὅτι τὸ γραπτὸν τοῦ ἔργου ἀποτελεῖ ὠχρὸν μόνον ὑποκατάσταντον, διηνεκῶς τελειοποιήσιμον, τῆς ἀρίστης νομοθεσίας. Πρβλ. καὶ Πολιτικὸν 300c, 301e.

5. Εἰς τὸ Συμπόσιον 209a ἐκδηλοῦται αὐτὴ διὰ τῆς «διακοσμήσεως πόλεων καὶ οἰκίσεων, ἢ ὄνομα δικαιοσύνη καὶ σωφροσύνη».

6. Μένων 99c.

7. Περὶ τῆς ὁποίας Φαίδων 66e.

8. Περὶ τῆς πολιτικῆς καὶ νομοθετικῆς σημασίας τῆς φρονήσεως πρβλ. καὶ Κ. ΒΟΥΡΒΕΡΗ, «Ἡ προέλευσις τῶν νόμων κατὰ Πλάτωνα», περιοδ. «Ἀκτῖνες», Μάρτιος 1954, σ. 5 στ. α.

9. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι ἐν Συμποσίῳ 209d ὑπογραμμίζεται ἐν σχέσει πρὸς τὸν Λυκοῦργον ἢ σωτηρία τῆς ὀρθῆς νομοθεσίας, ἐνῶ ἐν σχέσει πρὸς τὸν Σόλωνα ἢ «γέννησις» τοῦ ὀρθοῦ νομοθετικοῦ ἔργου. Περὶ τῆς διακρίσεως δημιουργίας καὶ σωτηρίας τῆς νομοθεσίας, Πολιτείας Σ' 484c-d.

Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Λυκούργος, ὁ Σόλων καὶ ὁ Δαρεῖος¹ ἀποτελοῦν ἐπαρκῆ καὶ ἱκανοποιητικὸν παράδειγμα τοιοῦτου νομοθέτου².

Βεβαίως ἀλλαχοῦ κατακρίνονται διὰ τὴν ἀπὸ φιλοσοφικῆς ἀπόψεως ἀνεπάρκειάν των ἅπασαι αἱ ἱστορικαὶ νομοθεσίαι³. Εἰς τὴν κρίσιν αὐτὴν περιλαμβάνεται καὶ ὁ Λυκούργος, ὁ Σόλων καὶ ὁ Μίνως⁴. Ἐν τούτοις, οἱ νομοθέται οὗτοι συνέλαβον τὴν ἀρχὴν τῆς μικτῆς, ἐκ στοιχείου ἐλευθερίας καὶ δουλείας ἢ αἰδοῦς, πολιτείας⁵. Χωρὶς λοιπὸν νὰ εἶναι «ἀκριβεῖς» νομοθέται, δηλαδὴ ἔχοντες ἐπιστημονικὴν γνῶσιν τῶν ἀρχῶν πάσης ὀρθῆς νομοθεσίας, συνέλαβον ἐνορατικῶς τοὺς οὐσιωδέστερους χαρακτῆρας τῆς καὶ αἱ μορφαὶ των εἶναι ἀνάλογοι πρὸς τὸν δι' ἐνορατικῆς συλλήψεως τῶν «καλῶν νομίμων καὶ ἐπιτηδευμάτων» σώζοντα τὴν πόλιν τοῦ νομοθέτην. Οὗτος δὲν εἶναι οὔτε ὁ ἀφιλοσόφητος «νομογράφος»⁶, οὔτε ὁ φιλόσοφος νομοθέτης, ὁ συλλαμβάνων διαλεκτικῶς καὶ ὄχι μόνον ἐνορατικῶς τὸ παράδειγμα τῆς ἀρίστης πόλεως⁷.

Ἡ ἐρμηνεία αὐτῆ τῆς φύσεως καὶ τοῦ ἔργου τῆς νομοθεσίας εἰς τὸ Συμπόσιον ἐπιτρέπει νὰ καταστῇ ἀντιληπτὸν τὸ διατί εἰς τὸ Συμπόσιον⁸ οἱ μεγάλοι νομοθέται τίθενται εἰς ἴσην μοῖραν πρὸς τοὺς μεγάλους ποιητὰς τοῦ παρελθόντος, τὸν Ὅμηρον καὶ τὸν Ἡσίοδον⁹. Ὡς γνωστὸν, ὁ Ὅμηρος παρὰ

1. «οἱ ἐν βαρβάροις πολλὰ καὶ καλὰ ἀποφηνάμενοι ἔργα» τοῦ Συμποσίου 209e εἶναι βεβαίως ταυτόσημοι πρὸς τὸν Δαρεῖον, ὅστις ἀναφέρεται ἐν Φαῖδρῳ 258c μετὰ τοῦ Λυκούργου καὶ Σόλωνος ὡς «ἀθάνατος... λογογράφος ἐν πόλει...»· τὰ δύο χωρία δέον νὰ ἐρμηνευθοῦν ἐν συσχετίσει πρὸς ἄλληλα. Τὸ ἀναφερόμενον ἐν 258d «πολιτικὸν σύγγραμμα» εἶναι ἡ γραπτὴ νομοθεσία, ὡς εἶχεν ἤδη παρατηρήσει ὁ Ἑρμείας, Σχόλια εἰς τὸν Φαῖδρον, 258d, ἐκδ. COUNREUR, Paris 1901, σ. 212.

2. Περὶ τῆς παρὰ Πλάτωνι ἀξιολογήσεως τῶν ἐν βαρβάροις νομοθετῶν βλ.-Κ. ΒΟΥΡΒΕΡΗ, «Αἱ ἱστορικαὶ γνώσεις τοῦ Πλάτωνος», Α. Βαρβαρικά, Ἀθῆναι 1938, σ. 69, 95, 102, 105.

3. Νόμων Θ 857c-d

4. Τοῦτο εἶναι ἐμφανὲς καὶ ἐκ Α 628d-e, Γ 696a, 694d-e

5. Νόμων Γ 693c-696a. Περὶ μικτῆς πολιτείας πρβλ. καὶ τὸ κεφάλαιον Χ τοῦ συγγράμματος τοῦ GLENN MORROW, «Plato's Cretan City», 1961.

6. Περὶ τοῦ ὁποῦ Φαῖδρος 278e.

7. Πολιτείας Ε 472e. Λεπτομερῆς νομοθεσία δὲν διαγράφεται εἰς τὴν Πολιτείαν, διότι ἀντικείμενόν της εἶναι ἡ περιγραφή τοῦ παραδείγματός τούτου. Δ 425e κ.έ. Ἐὰν ἡ ἐν τῷ Συμποσίῳ διαγραφομένη νομοθετικὴ μορφή ἀποτελῇ ἀτελέστερον φιλοσοφικῶς τύπον ἐν σχέσει πρὸς τὸν φιλόσοφον νομοθέτην, δὲν θὰ πρέπη νὰ παραλληλισθοῦν οἱ ἀναβαθμοὶ τῆς ἐρωτικῆς ἀνατάσεως πρὸς τὸ καλόν, ὅπως ὀρίζονται εἰς τὸ Συμπόσιον 210a κ.έ. πρὸς τὰ στάδια τῆς διαλεκτικῆς «ὁδοῦ» πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ Ἀγαθοῦ, ὅπως καθορίζονται ἀλληγορικῶς ἐν Πολιτείας Ζ 516 κ.έ. Ὁ L. ROBIN, ὁ ὁποῖος, ἐν «Théorie Platonicienne de l'Amour», σσ. 182-183, ἐπιχειρεῖ τοιοῦτον παραλληλισμὸν, παραδέχεται ὅτι ἡ ἐννοια τοῦ «καλοῦ ἐπιτηδεύματος» λείπει εἰς τὴν Πολιτείαν.

8. 209d

9. Δὲν νομίζω ὅτι πρόκειται περὶ καθιερωμένου ἐκ παραδόσεως ἐπαίνου, ὡς λέγει ὁ L. ROBIN ἐν σ. LXXXIX τῆς εἰσαγωγῆς εἰς τὴν ἐκδοσὶν τοῦ Συμποσίου.

ληλίζεται πρὸς τὸν Λυκοῦργον ἀπὸ παιδευτικῆς ἀπόψεως καὶ εἰς τὴν Πολιτείαν¹. Ἐν ἀντιθέσει ὅμως πρὸς τοὺς μεγάλους νομοθέτας τῆς ἑλληνικῆς πολιτικῆς παραδόσεως, οὔτε πόλιν τινὰ ὠφέλησεν, οὔτε πολίτην ἐβελτίωσεν αὐτὸς ὁ ποιητής². Ἡ κρίσις τοῦ Συμποσίου εἶναι διαφορετικὴ διότι διαφορετικὸν εἶναι τὸ τιθέμενον πρόβλημα καὶ διαφορετικὴ εἶναι ἡ σκοπιὰ ἀπὸ τῆς ὁποίας ἐπιχειρεῖται ἡ λύσις του. Τὸ κεντρικὸν πρόβλημα τῆς Πολιτείας δὲν εἶναι μόνον ὁ καθορισμὸς τοῦ παραδείγματος τῆς ἀρίστης πόλεως ἀλλὰ καὶ τῆς πολιτικῆς παιδείας τῶν πολιτῶν ἵνα οὗτοι ἀνυψωθοῦν εἰς νομοθέτας³, κατὰ δύναμιν ὁμοίους πρὸς τὸν φιλόσοφον νομοθέτην. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς, ἡ συμβολὴ τῆς ποιήσεως εἶναι ἀνεπαρκής, διὰ τοὺς λόγους οἱ ὁποῖοι ἀποσαφηνίζονται πολλαχοῦ τῆς Πολιτείας⁴. Ἡ Πολιτεία ἐξ ἄλλου τοποθετεῖται εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς ιδέας τοῦ ἀγαθοῦ, διαλεκτικῶς γινωσκομένης καὶ οὐχὶ ἐνορατικῶς, ὡς τὸ κάλλος, συλλαμβανομένης⁵. Ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς αὐτῆς, ὁ ποιητής καὶ ὁ καλλιτέχνης δὲν εἶναι κἄν δημιουργὸς εἰδώλων τοῦ ἀληθοῦς, ἀλλὰ μιμητὴς εἰδώλων καὶ δημιουργὸς φαντασμάτων καὶ σκιῶν⁶. Διὰ τοῦτο ὑπογραμμίζεται ἡ ἀπόστασις, ἡ ὁποία τὸν χωρίζει ἀπὸ τὸν διαλεκτικῶς ἐμπειρον νομοθέτην⁷.

Τὰ ὅσα λέγει ὅμως ἡ Διοτίμα εἰς τὸ Συμπόσιον ἀποβλέπουν εἰς τὸ νὰ καθορισθῇ ὅτι ὁ νομοθέτης, πρὶν ἢ καταστῆ ἐπιστήμων, διέρχεται ἀπὸ μίαν ἐνθουσιώδη φάσιν συναισθηματικῆς ἐνοράσεως, ἡ ὁποία τοποθετεῖται μεταξὺ τῆς ἀπλῆς ὀρθῆς δόξης ἢ «εὐδοξίας»⁸, ἡ ὁποία ἐνίοτε ἀρκεῖ διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς πόλεως, καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς νομοθεσίας. Συνεπῶς οὔτε ὁ νομοθέ-

1. I 599d-e

2. Πρβλ. καὶ FR. OLLIER, ἐνθ. ἀν. σ. 263.

3. Πολιτείας Θ 577, ἐνθα ἡ πολιτικὴ παιδεία ἀποβλέπει εἰς τὴν λύτρωσιν τῆς ψυχῆς τοῦ πολίτου ἀπὸ τὴν κακὴν δουλείαν καὶ ἀνελευθερίαν, ἰδίως 590d-591a: «ἵνα εἰς δύναμιν πάντες ὅμοιοι ὦμεν καὶ φίλοι τῷ αὐτῷ κυβερνώμενοι». Κατὰ τὸν Πλάτωνα, ὡς κατὰ τὸν ROUSSEAU, ὁ πολίτης εἶναι ἐλεύθερος ὅταν ἡ βούλησίς του ἀποβλέπη εἰς τὸ ἀγαθὸν τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου καὶ παύη νὰ εἶναι στενῶς ἀτομικὴ. Τοῦτο συνεπάγεται ταύτισιν τῆς βουλήσεως τοῦ πολίτου πρὸς τὴν τοῦ νομοθέτου. Περὶ τῆς ἐπιδράσεως τῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλάτωνος ἐπὶ τοῦ ROUSSEAU, πρβλ. C. E. VAUGHAN, «The Political Writings of J. J. Rousseau», Oxford 1962, τόμος A, σ. 3 κ.ά.

4. Α.χ. Β 377c κ.έ.

5. Περὶ αὐτῆς βλ. Σ' 508e, ἐνθα τονίζεται ὅτι ἡ ιδέα τοῦ ἀγαθοῦ εἶναι αἰτία ἐπιστήμης καὶ ἀληθείας. Περὶ τῆς ἐπιστημονικῆς μεθόδου ἡ ὁποία ἐπιτρέπει τὴν γνῶσιν τῆς Πολιτείας Ζ 509d κ.έ.

6. Πολιτείας I 599a. Πρβλ. καὶ W. JAEGER, «Paideia», τ. II, σ. 359 τῆς ἀγγλ. μετ.

7. Δέον νὰ ληφθῇ ἐπίσης ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ ποιητής εἶναι «θεῖος» ἀνὴρ ἢ «θεόμαντις» μὴ ἔχων συνείδησιν τῆς ἀληθείας τὴν ὁποίαν ἐνδεχομένως ἐκφράζει εἰς τὸ ἔργον του. Μέγνων 99c. Ἴων 534 c-d

8. Μένων, ἐνθ. ἀν.

της ἀπέχει πολὺ τοῦ ποιητοῦ, οὔτε ἡ παρεχομένη ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ παιδεία εἶναι πολὺ ὑποδεεστέρα τῆς τοῦ νομοθέτου. "Ἄλλωστε ἡ Διοτίμα δὲν ἀναφέρεται ἰδιαίτερος εἰς τὸ παιδευτικὸν ἔργον τοῦ νομοθέτου ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τὰς ἐνδιαμέσους πνευματικὰς καὶ ἠθικὰς φάσεις, διὰ τῶν ὁποίων δέον νὰ διέλθῃ ἵνα καταστῇ «ἀκριβῆς νομοθέτης».

Ἐπὶ τῆς ἀκριβείας τοῦ νομοθέτου ἡ Διοτίμα ἀναφέρει τὸν νομοθέτην ὡς «ζωγράφος πολιτειῶν»¹ ὁ ὁποῖος συνεχῶς τελειοποιεῖ τὸν «πίνακά» του. Εἶναι δημιουργὸς τῆς ἀρίστης τραγωδίας διότι ἡ πολιτικὴ τάξις τὴν ὁποίαν δημιουργεῖ εἶναι μίμησις τοῦ ἀρίστου καὶ καλλίστου βίου καὶ οὐχὶ ἀπλοῦν μίμημα εἰδώλου, ὡς τὸ ἔργον τῶν λεγομένων ποιητῶν². Ἡ συνύφανσις τοῦ νομοθετικοῦ ἔργου καὶ τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας ἔχει ὡς συνέπειαν τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ νόμου ὡς κάλλου³. Περὶ τοῦ κάλλους γενικῶς, δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι τοῦτο ἀποτελεῖ ἐκδήλωσιν καὶ ἔκφρασιν τοῦ ἀγαθοῦ ἐν τῷ αἰσθητῷ κόσμῳ, ἐν τῇ κοινωνικῇ πράξει ἢ καὶ ἐν τῇ πνευματικῇ παιδείᾳ. Διὰ τοῦ κάλλους εἶναι δυνατόν νὰ συλλάβῃ ἐνορατικῶς ὁ νοῦς τὴν ἰδέαν τοῦ ἀγαθοῦ κατὰ τρόπον ἀμυδρόν⁴.

Ἡ περὶ κάλλους ἀντίληψις αὐτὴ ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα ὅτι τὸ κάλλος ἐκδηλοῦται σαφέστερον εἰς τὴν ἀτομικὴν, κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν πρᾶξιν, παρὰ εἰς τὸ καλλιτέχνημα, τὸ ὁποῖον ὁ Πλάτων τείνει νὰ θεωρῇ αὐθαίρετον ὑποκειμενικὸν κατασκευάσμα. Ἀληθὲς κάλλος ἔχει ὁ νόμος ἀκριβῶς ὅπως ἀληθὴς ποίησις εἶναι ἡ νομοθεσία, διότι τὸ ἀγαθὸν ἐκδηλοῦται διὰ τῆς νομοθεσίας μᾶλλον παρὰ διὰ τῆς ποιήσεως ὑπὸ τὴν στενὴν ἔννοιαν τοῦ ὄρου. Ὁ ὀρθὸς νόμος γραπτὸς ἢ ἄγραφος, δὲν ταυτίζεται πρὸς τὸ ἀγαθόν⁵ ἀλλὰ τὸ ἐκφράζει εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς πράξεως⁶. Ἡ

1. Πολιτείας 5' 501a, Νόμων 5' 769b κ.έ. Πρβλ. καὶ J. MOREAU, ἐνθ. ἀν. σ. 291.

2. Νόμων Z 817b. Ἐν Πολιτικῷ 309c-d ὁ φιλόσοφος νομοθέτης ἐμπνέεται ὑπὸ τῆς βασιλικῆς ἢ πολιτικῆς «μούσης» ἡ ἔννοια τοῦ νόμου ἔχει εἰς τοὺς Νόμους Δ 722d καλλιτεχνικὴν ὅσον καὶ πολιτικὴν σημασίαν. Πρβλ. J.B. SKEMP, ἐνθ. ἀν., σ. 230 ὑποσ. 2, E. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, «La Musique chez Platon», Paris 1959, σ. 309.

3. Συμπόσιον 210c, 211c.

4. Φίλητος 64e-65a, «εἰμὴ μὴ δυνάμεθα ἰδέειν τὸ ἀγαθὸν θηρεῦσαι, σὺν τρισὶ λαβόντες, κάλλει καὶ συμμετρῷ καὶ ἀληθείᾳ...». Ἡ μορφή τοῦ κάλλους ἀποτελεῖ μερικὴν μόνον ἐκδήλωσιν τοῦ ἀγαθοῦ. Ἡ Διοτίμα δὲν χρησιμοποιοῖ τοὺς ὄρους τούτους ὡς ὁ Πανσάνιας, δηλαδὴ μὲ ἀποκλειστικῶς ψυχολογικὸν καὶ κοινωνικὸν περιεχόμενον.

5. Ἐφ' ᾧ καὶ ἡ ὑπεροχὴ τῆς αὐθεντικῆς πολιτικῆς τέχνης ἐν σχέσει πρὸς τὸ γράμμα τοῦ νόμου ἐν Πολιτικῷ 294b-c. Ἡ πολιτικὴ τέχνη ὑπερέχει τοῦ νόμου α) διότι προσαρμόζεται πρὸς τὰς ἐπὶ μέρους περιπτώσεις, β) διότι λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τὰς ἐμφανιζομένας νέας συνθήκας ἐνῶ ὁ νόμος εἶναι ὑπεράγαν γενικὸς καὶ στατικὸς.

6. Πρβλ. καὶ K. JUSTI, ἐνθ. ἀν., σσ. 139-141. Ὁ JUSTI ὀρθῶς παραλληλίζει τὴν ὑπὸ τοῦ νομοθέτου παρεχομένην παιδείαν πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ FR. SCHILLER διατυπωθεῖσαν ἐν «Briefe über die aesthetischen Erziehung des Menschen» περὶ αἰσθητικῆς ἀγωγῆς θεωρίαν.

ἐκφράσις αὐτὴ εἶναι ἀτελεστέρα τῆς ἐκφράσεως τοῦ κάλλους διὰ τῶν ἐπισημῶν¹, ἀναμφιβόλως διότι τοῦτο συλλαμβάνεται μόνον διὰ συναισθηματικῆς ἐνοράσεως καὶ οὐχὶ διὰ τῆς διαλεκτικῆς μεθόδου². Ἀποτελεῖ ὁμῶς τὴν πρώτην καθολικὴν καὶ ἀντικειμενικὴν θεμελίωσιν τῶν πνευματικῶν ἀξιῶν, ἢ παραδοχὴ τῶν ὁποίων καθιστᾶ δυνατὸν πολιτικὸν καὶ κοινωνικὸν βίον³.

Διὰ τοῦ «καλοῦ» νόμου καθίσταται δυνατὴ ἡ κοινωνία νομοθέτου καὶ πολίτου, διότι αὐτὸ τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ πνευματικὸν δημιούργημα τοῦ νομοθέτου, ἀποτελεῖ συγχρόνως καὶ πρώτην ἐκδήλωσιν ἠθικῶν ἀρχῶν, ἢ παραδοχὴ τῶν ὁποίων μεταβάλλει τὸ ἀπλοῦν ἄτομον εἰς πολίτην⁴.

Ὁ «καλὸς» νόμος ἀποτελεῖ συνεπῶς τὸν βασικὸν μεταξὺ πολίτου καὶ νομοθέτου δεσμόν. Ἐκτελεῖ τὴν «δεσμευτικὴν» αὐτὴν λειτουργίαν ὄχι μόνον διότι συνδέει τὸν πολίτην πρὸς τὸν νομοθέτην ἀλλὰ καὶ διότι συνδέει τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ ὀρθοῦ λόγου, τοῦ ὁποίου φορεὺς εἶναι ὁ νομοθέτης, πρὸς τὴν κοινωνικὴν πράξιν, τῆς ὁποίας δημιουργὸς εἶναι ὁ πολίτης⁵. Τὴν ἐρμηνείαν αὐτὴν δὲν ἀντικρούουν τὰ ὅσα περὶ καλοῦ νόμου⁶ λέγονται εἰς τὸν Ἰππίαν Μείζονα.

Ἡ «δεσμευτικὴ» λειτουργία τῆς νομοθεσίας δύναται νὰ παραλληλισθῇ πρὸς τὴν δεσμευτικὴν λειτουργίαν τοῦ ἔρωτος. Ἡ Διοτίμα δὲν συσχετίζει ἔρωτα καὶ νομοθεσίαν μόνον ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῶν αἰσθημάτων αἰδοῦς καὶ αἰσχύνης, ὡς ἔπραττε τοῦτο ὁ Πausanίας.

Ἡ λειτουργία τοῦ ἔρωτος λαμβάνει διαστάσεις εὐρυτέρας τῆς μεταξὺ δύο

1. Ἐν Συμποσίῳ 210c5 - 7, 211c6. Πρβλ. καὶ Πολιτικὸν 297e ὅπου ὁ νόμος χαρακτηρίζεται ὡς «δεύτερον καλόν».

2. CH. LÉVÊQUE, «Platon, Fondateur de l'Esthétique», Paris 1857, σσ. 28 - 29.

3. Συμπόσιον 210c4-5. Ἡ συσχέτισις τοῦ κάλλους πρὸς τὴν ἀτομικὴν καὶ κοινωνικὴν πράξιν καὶ τὰς ἀρχάς της ἀποτελεῖ βασικὴν πίστιν τῶν Ἑλλήνων. Πρβλ. CH. LÉVÊQUE, «Quid Phidiae Plato debuerit», Paris 1852, σ. 62, Μ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ, «Ὁ Πλάτων καὶ ἡ τέχνη», σ. 76, περὶ τῆς σχέσεως ἀρχιτεκτονικῆς καὶ πολιτικῆς τέχνης.

4. Δύο ἄτομα «κοινωνοῦν» ὅταν ἀποβλέπουν εἰς πραγμάτων τῶν αὐτῶν ἠθικῶν σκοπῶν. Ἡ πολιτικὴ παιδεία ἀποβλέπει εἰς τὴν κοινωνίαν πολίτου καὶ νομοθέτου, Νόμων Β 659d κ.έ. Δεῖγμα τοιαύτης κοινωνίας εἶναι ἡ περὶ ἀνδρείας θεωρία, ἢ ἀναπτυσσομένη ἐν Πολιτείᾳ, Δ 429b - 430a, πρβλ. καὶ J. MORÉAU, ἔνθ. ἀν., σσ. 235 - 236.

5. Περὶ τοῦ νόμου ὡς δεσμοῦ τῆς πόλεως βλ. Πολιτείας Ζ 519e - 520a, περὶ τοῦ νόμου ὡς δεσμοῦ τοῦ λόγου καὶ τῆς πράξεως πρβλ. Νόμων Α 645b «πόλις δὲ ἢ παρὰ θεῶν τινος ἢ παρὰ τούτου τοῦ γνότος ταῦτα λόγον παραλαβοῦσαν, νόμον θεμένην, αὐτῇ τε ὀμιλεῖν καὶ ταῖς ἄλλαις πόλεσιν», Δ 714, πρβλ. καὶ Ε. ΜΙΧΕΛΑΚΗ, «Ἡ θεωρία τοῦ Ἀριστοτέλους περὶ τῶν πρακτικῶν ἀρχῶν», 1961, σ. 110.

6. Βεβαίως ἡ περὶ «καλοῦ νόμου» ἀντίληψις, οἷα καθορίζεται ἐν Ἰππίᾳ Μείζονι 295d, κατακρίνεται ὑπὸ τοῦ Σωκράτους ἐν 296a. Ὡς ὁμῶς παρατηρεῖ ὁ J. MORÉAU, εἰς τὴν μελέτην «Le Platonisme d' Hippocrate Majeur» ἐν Revue des Etudes Grecques 54 — 1941, σ. 33, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ «καλοῦ» ταυτίζεται, ἐσφαλμένως κατὰ τὸν Πλάτωνα, πρὸς τὴν τοῦ χρησίμου.

Ε. Π. Α. ΤΟΥΚΛΙΟΥ
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ἀτόμων σχέσεως. Ὁ ἔρως ὡς «δαίμων» ἀποτελεῖ δύναμιν δεσμευτικὴν καὶ συνεκτικὴν τόσον τοῦ Σύμπαντος ὅσον καὶ τῆς πόλεως¹. Ἡ συσχέτισις νομοθεσίας καὶ ἔρωτος ἐπιτρέπει νὰ καταδειχθῇ μέχρι ποίου σημείου δύναται νὰ εἰσδύσῃ ἐντὸς τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἡ παιδευτικὴ βούλησις τοῦ νομοθέτου. Ἐπιτρέπει ὡσαύτως νὰ καταστῇ ἀντιληπτὴ ἡ φύσις τοῦ συνέχοντος τόσον τὸ ἄτομον, ὅσον καὶ τὴν κοινωνίαν δεσμοῦ. Τοῦ δεσμοῦ τούτου ἡ περὶ ἔρωτος θεωρία περιγράφει εἰς ἡμᾶς τὴν γένεσιν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν, ἡ δὲ περὶ νομοθεσίας θέσις τὴν πολιτικὴν καὶ πρακτικὴν ἀποκρυστάλλωσιν καὶ ἐφαρμογὴν.

Δ'. Γενικὰ συμπεράσματα.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καθίσταται ἐμφανὴς ἡ γενικῶς παραγνωρισθεῖσα συμβολὴ τοῦ Συμποσίου εἰς τὸν καθορισμὸν τῆς πλατωνικῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας καὶ φιλοσοφίας τοῦ δικαίου.

Ἐφ' ὅσον ἔχομεν ἐνταῦθα ἄρχοντα νομοθετοῦντα ὀρθῶς, χωρὶς νὰ ἔχη διέλθει τὰς φάσεις τῆς φιλοσοφικῆς παιδείας τῆς Πολιτείας, δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι διαγράφεται ἤδη μία σχετικὴ ἀναγνώρισις τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ αὐτονομίας τοῦ πρακτικοῦ λόγου ἐν σχέσει πρὸς τὸν θεωρητικόν.

Τὴν ἀποψιν αὐτὴν θ' ἀναπτύξῃ περαιτέρω ὁ Ἀριστοτέλης, ὅστις διακρίνει ὡς γνωστὸν τὸ πρακτικῶς ὀρθὸν ἀπὸ τὸ θεωρητικῶς ἀκριβές². Εἶναι ἐμφανὴς εἰς τοὺς Νόμους τοῦ Πλάτωνος καὶ συναφῆς πρὸς τὴν αἰσιόδοξον τάσιν τῆς ἐπιστημονικῆς καταξιώσεως τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου καὶ τῆς πράξεως, ἡ ὁποία συμβαδίζει μὲ αἰσθημα ἀπαισιοδοξίας εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὴν δυνατότητα ἀκριβοῦς ἐπιστήμης τοῦ καθαρῶς νοητοῦ κόσμου.

Τὸ Συμπόσιον εἶναι ἐνδιαφέρον καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἐμφάσεως εἰς τὸν προσωπικὸν παράγοντα τοῦ νομοθετικοῦ ἔργου. Ἡ ἐμφασὶς αὐτὴ ὑπαγορεύεται καὶ ὑπὸ φιλοσοφικῶν λόγων, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω. Δὲν εἶναι ὁμως ἄσχετος πρὸς τὴν χαρακτηρίζουσαν τὸ τέλος τοῦ Ε' π.Χ. αἰῶνος φθορὰν τοῦ ἀρχαίου ἄστεως καὶ τάσιν πρὸς προβολὴν ἰσχυρῶν προσωπικοτήτων³.

1. Συμπόσιον 202e, πρβλ. καὶ L. ROBIN, «La Théorie Platonicienne de l'Amour», σσ. 172, P. M. SCHUHL ἐνθ. ἀν., σ. 182 καὶ 186 - 187.

2. Ἡθ. Νικ. Β, 2, 1104α6 - 7. Πρβλ. καὶ Ε. ΜΙΚΕΛΛΗ, ἐνθ. ἀν. σ. 18 κ.έ. Ὁ NATORP ἐν «Platos Ideenlehre, eine Einführung in den Idealismus», β' ἐκδ. Hamburg 1961, σ. 113, νομίζει ὅτι ὑπάρχει παρὰ Πλάτωνι πρακτικὴ ἢ περὶ τὴν πράξιν ἐπιστήμη ἀποβλέπουσα εἰς τὸ «ὠφέλιμον». Πρὸς τὴν ἐπιστήμην αὐτὴν ἀντιδιαστέλλει ὁ Πλάτων, κατὰ τὸν NATORP, τὴν θεωρητικὴν ἐπιστήμην ἢ ὁποῖα τείνει εἰς τὴν γνῶσιν τῆς «οὐσίας». Πρβλ. καὶ Θεαίτητον 186a κ.έ.

3. Ὡς εἶναι ἐμφανὲς ἐκ τοῦ Προτρεπτικοῦ τοῦ νέου Ἀριστοτέλους τοῦ ἀφιερωμένου εἰς τὸν Κύπριον ἡγεμόνα Θεμισώνα. Βλ. Κ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗ, «Ἀριστοτέλης ὁ Σταγίριτης», 1961, σ. 73 κ.έ. ὡς καὶ Ε. ΜΙΚΕΛΛΗ, ἐνθ. ἀν., σ. 124 κ.έ., Ἀθῆναι.

Πρέπει ἐπίσης νὰ συσχετισθῇ πρὸς τὴν ἐμπειρίαν τοῦ Πλάτωνος ὡς ἰδρυτοῦ τῆς Ἀκαδημείας καὶ τὴν ἐπίδρασιν τὴν ὁποίαν ἤσκησεν ἐπ' αὐτοῦ ἢ πρὸς τὸν Δίωνα σχέσις¹.

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ Μ. ΜΠΑΓΙΟΝΑΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

1. Βλ. Ι. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, «Εισαγωγή στὸν Πλάτωνα», 1947, σ. 133, Ρ. ΝΑΤΟΡ, ἐνθ. ἀν., σσ. 170-171 καὶ J. STENZEL, «Platon der Erzieher», β' ἔκδ. Hamburg 1962. σσ. 210 - 211.